

UNIVERSITETI I EJL
УНИВЕРЗИТЕТ НА ЈИЕ
UNIVERSITY OF SEE

FAKULTETI I SHKENCAVE DHE TEKNOLOGJIVE BASHKËKOHORE
ФАКУЛТЕТ ЗА СОВРЕМЕНИ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИИ
FACULTY OF CONTEMPORARY SCIENCES AND TECHNOLOGIES

STUDIMET PASTDIPLOMIKE – CIKLI I DYTË

TEZA:

**Aplikimi i Etikës profesionale në shfrytëzimin e Teknologjisë
Informative në Institucionet publike - Rast studimi Termocentrali
Kosova „B”**

KANDIDATI:
Eroll Beqiri

MENTORI:
Prof. Dr. Mentor Hamiti

Tetovë, 2019

Falënderim

Për të arritur synimet tona, sidomos kur puna jonë është një rrugë e gjatë me plot sfida dhe kërkesa të ndryshme, ajo çka nevojitet është të kemi mbështetje dhe përkrahje nga të tjerët. Për fatin tim të mirë unë gëzova shumë mbështetje nga të tjerët gjatë tërë periudhës së realizimit të këtij punimi.

Së pari do të falënderoj mentorin tim, Prof. dr. Mentor Hamiti për udhëzimet dhe mbështetjen gjatë gjithë procesit të hulumtimit dhe përpilimit të kësaj teze të magjistraturës. E falënderoj që më kushtoi aq shumë kohë dhe vëmendje, kur kisha nevojë për udhëzime, mbështetje, këshilla. Për gjatë kësaj rruge sfiduese, ai ishte një burim frymëzimi për punën time.

Një falënderim i veçantë shkon për të gjithë shokët, kolegët dhe miqtë e mi, të cilët gjatë tërë kohës më kanë mbështetur dhe përkrahur në punën time.

E fundit, por jo më pak e rëndësishme, falënderoj bashkëshortin tim dhe familjen për mbështetjen dhe inkurajimin e tyre të vazhdueshëm. Përkrahja e tyre gjatë studimeve, ashtu edhe gjatë përpilimit të kësaj teme, bëri të mundshëm realizimin e qëllimit tim.

Këtë punim ia dedikoj nënës sime, që më shumë dashuri dhe sakrificë më ka mundësuar të arrijë këtu ku jam sot.

Faleminderit të gjithëve!

DEKLARATA E AUTORËSISË

Me përgjegjësi të plotë deklaroj se, punimin e tezës së magjistraturës që e kam dorëzuar për vlerësim tek mentori, e kam shkruar në mënyrë të pavarur dhe se ai është tërësisht punimi imi autorial.

Po ashtu, deklaroj se punimi në fjalë nuk është i publikuar e as i përdorur për qëllime të kryerjes së obligimeve mësimore në këtë apo ndonjë institucion tjetër të shkollimit dhe se në bazë të tij nuk kam fituar kreditë e nevojshme.

Gjithashtu, deklaroj se, në shkrimin e punimit kam respektuar rregullat etike të punës shkencore dhe akademike të Universitetit të Evropës Juglindore, me seli në Tetovë, përkatësisht në Fakultetit të Shkencave dhe Teknologjive Bashkëkohore.

Eroll Beqiri

PËRMBAJTA:

ABSTRACT	5
ABSTRAKT	6
HYRJE	7
1. ETIKA PROFESIONALE	9
1.1. Çështje themelore të etikës profesionale.....	11
1.2. Teoritë e etikës	12
1.3. Etika dhe Morali.....	14
1.4. Kodi e Etikës	166
2. ETIKA PROFESIONALE NË SHFRYTËZIM TË TEKNOLOGJIVE TË INFORMACIONIT	18
2.1. Etika e Teknologjisë së informacionit.....	20
2.2. Rrënjët e etikës kompjuterike.....	22
2.3. Sfida etike e internetit	23
2.4. Etika Themelore në Sistemet e Informacionit.....	25
2.5. Etika në rrjetet sociale	27
3. ETIKA PROFESIONALE NË SHFRYTËZIMIN E TEKNOLOGJIVE TË INFORMACIONIT NË INSTITUCIONET PUBLIKE	29
3.1. Vlerat, etika dhe teknologjia e informacionit në Administratën Publike.....	31
3.2. Roli i Etikës profesionale të IT në Administratën Publike.....	33
4. Rast Studimit: Termocentrali „Kosova B”	35
4.1. Metodologjia e hulumtimit.....	37
4.2. Rëndësia e punimit	39
4.3. Paraqitja e rezultateve	39
4.4. Analiza e rezultateve	46
4.5. Rekomandime.....	48
4.6. Intervista me personelin e Termocentralit TC „Kosova B” rreth implementimit të kodit të etikës profesionale në shfrytëzimin e teknologjisë së informacionit në Termocentralin TC „Kosova B”	48
5. PËRFUNDIMI	55
6. BIBLIOGRAFIA	57
SHTOJCA Nr.1	60

ABSTRACT

The role of professional ethics in TC „Kosovo B” power station is treated on using the information and technology as an instrument for preventing the negative phenomenon such as abuse of IT within staff, etc. In power station Kosovo B by aiming the promotion of the ethical value for creating a responsible, efficient, professional, transparent and accountable power station. A research was performed on ethical value in information and technology for fulfilling it's duties on serving the information technology to it's.

A code of ethics exists in KEK (Kosovo Energetic Corporation) exactly in Power Station „Kosovo B” since 2009, but how much and how it is applied we will see through this research. The aim of this research analyze weather there is a misuse on a way o using the code of ethics of technology and information at the working places.

ABSTRAKT

Në këtë punim të tezës së magjistraturës është trajtuar roli i etikës profesionale në shfrytëzimin e Teknologjisë Informative në Termocentralin TC „Kosova B” si instrument për parandalimin e dukurive negative si: keqpërdorimin e IT në kolektiv, vjedhjen e informacioneve në kolektiv etj.

Në Termocentralin „Kosova B”, duke synuar promovim të vlerave etike për të krijuar një Termocentral të përgjegjshëm, efikas, profesional, transparent dhe llogaridhënës është realizuar hulumtimi mbi Aplikimin e Etikës profesionale në Teknologjinë e Informacionit duke përmbushë një detyrë të saj në shërbim të teknologjisë Informative të punëtorëve.

Në KEK (Korporatën Elektroenergjetike të Kosovës) përkatësisht në Termocentrali Kosova „B” ekziston kodi i etikës në kuadër të KEK-ut që nga viti 2009, por sa dhe si aplikohet do ta shohim nëpërmjet këtij hulumtimi.

Qëllimi i këtij hulumtimi është që të hulumtojë dhe t’i analizoj se a ka keqpërdorime në rrugë për përdorimin e kodit të etikës së të Teknologjive të Informacioneve në vendet e punës.

HYRJE

Fjala etikë buron nga shprehja greke *ethos/ethikos*, që ka domethënie e traditës, dokeve dhe shprehive. Sipas *Encyclopedia Britannica*, etika paraqet një degë të filozofisë që merret me vlerat themelore të marrëdhënieve ndërnjerëzore, që e studion cilësinë dhe bazën e veprave apo sjelljeve, të cilat nga këndi i moralit, janë të mira apo të këqija, të qëlluara apo të shëmtuara. *Merriam Webster's Collegiate Dictionary* etikën e shpjegon si një disiplinë që ka të bëjë me të mirën dhe me të keqen dhe me detyrimet morale, si një tërësi e parimeve dhe vlerave morale, si sistem të vlerave morale, si parime të sjelljes që e qeverisin një individ ose grup, si filozofi drejtuese (*guiding philosophy*). Ky nocion përdoret për t'i emërtuar sistemet ose teoritë me vlera apo parime të caktuara morale. Etika është shkencë mbi moralin ose etosin. (A.PAJAZITI&M.ISMAILI&M.HAMITI, 2010).

Kohët e fundit është rritur ndjeshëm interesi mbi çështjet etike, jo vetëm në administratë, por edhe më gjerë si në organizata të shumta, formacione të llojeve të ndryshme, qofshin këta sektorë publik apo privat etj.

Termi "etikë" është një nocion shumë i gjerë që përfshin në vetvete jo vetëm institucionet dhe administratat, as menaxherët dhe funksionarë të lartë të shtetit, por prek edhe individin më të thjeshtë. Etika është një tërësi normash që i bën idealet, vlera në praktikën e përditshme., ndërsa vlerat janë parime të pranuar në mënyrë kolektive që e drejtojnë gjykimin tonë, drejt asaj se çfarë është e drejtë dhe e gabuar.

Etika mund të përkufizohet edhe si një *përpyetje sistematike nëpërmjet përdorimit të arsyes, që i jep kuptim eksperiencës tonë morale, individuale apo shoqërore, në mënyrë të tillë, që të përcaktojë rregullat, të cilat drejtojnë sjelljen e njeriut.* (L.Domi & S.Doda, 2013).

Etika dhe Teknologjia e Informacionit, është një kontribut i rëndësishëm i Shkollës së Informacionit të shkollave të ndryshme me një përqendrim të ri universitar në Informatikë. Veçantësia e ndërmarrjes ngre peshën, duke sfiduar secilën shkollë për të përcaktuar një fushë të pasur studimi në mënyra që rezonojnë intelektualisht në të gjithë partneritetin. Natyra e këtij bashkëpunimi ndikon në hartimin e kurseve të reja, si dhe qasjet në arsimin fillor. Etika dhe Teknologjia e Informacionit teston nocionin se mënyra më efektive për të eksploruar se si teknologjitë në zhvillim lidhen me etikën e informacionit është të futen në një mjedis teknologjik, ku sjellja joetike si dhe normat etike mund të testohen, vlerësohen, vëzhgohen dhe përjetohen në mënyrë të sigurt dhe konfidenciale. Në këtë drejtim, kursi ekziston në kryqëzimin e teknologjisë, etikës dhe pedagogjisë (Conway, 2008).

Rritja e internetit, aftësia për të kapur dhe ruajtur sasi të mëdha të të dhënave personale dhe mbështetja më e madhe në sistemet e informacionit në të gjitha aspektet e jetës kanë rritur rrezikun që teknologjia e informacionit të përdoret joetikisht. Në mesin e shumë përparimeve të IT në vitet e fundit, rëndësia e etikës dhe vlerave njerëzore është nënvlerësuar - me një sërë pasojash. Këtu janë disa shembuj që rrisin shqetësimin e punëtorëve për përdorimin etik të teknologjisë së informacionit:

- Shumë punonjës mund të kenë e-mailin dhe qasjen në internet të monitoruar gjatë punës, pasi punëdhënësit përpiqen të balancojnë nevojën e tyre për të menaxhuar kompanitë e rëndësishme.
- Pasuritë dhe kohën e punës me dëshirën e punonjësve për privatësi dhe vetëdrejtim.
- Miliona njerëz kanë shkarkuar muzikë dhe filma pa pagesë dhe në shkelje të dukshme të ligjeve të autorit me shpenzime të jashtëzakonshme për pronarët e atyre të drejtave të autorit.
- Organizatat kontaktojnë miliona njerëz në mbarë botën përmes e-mailit të padëshiruar (spam) si një qasje shumë të ulët të marketingut.
- Hakerët futen në bazat e të dhënave të institucioneve financiare dhe të shitjes me pakicë për të vjedhur klientët.
- Informacion, pastaj e përdorin atë për të kryer vjedhjet e identitetit- hapjen e llogarive të reja dhe ngarkimin e blerjeve të viktimave që nuk dyshojnë.
- Web site cookies bimore ose spyware në disqet e vështirë të vizitorëve për të ndjekur blerjet dhe aktivitetet e tyre në internet. (G.W.Reynolds, 2010).

Teknologjia ka ndryshuar mënyrat në të cilat ne krijojmë, ruajmë dhe marrim të dhëna dhe informacione kaq dramatikisht sa shfaqet një ndryshim i vërtetë cilësor. Nëse e njëjta gjë mund të zbatohet në mënyrë të papërshtatshme dhe me vështirësi, financimi mund të shpenzohet më së miri, pavarësisht përdoruesve të pakënaqur që do të duhej të vinin në bibliotekë, të kërkonin indekse ose bibliografi, të kërkonin materiale dhe të bënin fotokopje. Kompjuterët e tyre në shtëpi nuk flasin vetëm citime, por dokumentet aktuale, me lidhje të drejtpërdrejta me materiale të tjera të përshtatshme. (R.Hauptman, 2001).

1. ETIKA PROFESIONALE

Për të dhënë një përgjigje mbi termin "etikë" po kthehemi pas, në retrospektivë, për të "gërmuar" që nga etimologjia e kësaj fjale e deri tek shkrimet e filozofëve apo politologëve më të hershëm që e kanë përdorur këtë term.

Fjala etikë buron nga shprehja greke "ethos", "ethikos" që nënkupton moralin. *Ajo ka domethënien e traditës, dokeve dhe shprehive.*

Etika është një tërësi normash që i bën idealet, vlera në praktikatat e përditshme, ndërsa vlerat janë parime të pranuar në mënyrë kolektive që e drejtojnë gjykimin tonë, drejt asaj se çfarë është e drejtë dhe e gabuar.

Një tjetër përkufizim për etikën shpreh se etika është procesi nëpërmjet të cilit dallojmë të drejtën nga e gabuara dhe veprojmë në përputhje me atë që ne e quajmë të drejtë.

Etika mund të përkufizohet edhe si një përpjekje sistematike nëpërmjet përdorimit të arsyes, që i jep kuptim eksperiencës tonë morale, individuale apo shoqërore, në mënyrë të tillë, që të përcaktojë rregullat, të cilat drejtojnë sjelljen e njeriut. (L.Domi & S.Doda, 2013).

Që nga filozofët e lashtë grekë e deri më sot etika është përkufizuar dhe ndarë në aspekte të ndryshme si pjesë e filozofisë. Gjithsesi, përmbledhur shkurt dhe thjesht, mund të thuhet se etika është një sistem i parimeve morale apo një kod i sjelljes së grupeve shoqërore, fetare apo civile i cili qartëson të mirën nga e keqja dhe zgjedhjen e individit për të bërë atë që është e mirë.

Etika nuk është një temë e re për diskutim, ajo është diskutuar, debatuar gjatë mijëra vjetëve në të gjitha kulturat, fetë, vendet, shtetet, komunitetet dhe rajonet e botës. Pavarësisht nëse konteksti është publik ose privat, ndërkombëtar ose lokal, në nivel organizate ose privat, çështja e etikës ka qenë dhe është në thelb të këtyre problemeve të ngritura.

Çka e përbën esencën e ethosit ose moralitetit, i cili është lëndë trajtimi jo vetëm te grekët e vjetër dhe latinët, gjegjësisht të Herakliti, Sokrati, Aristoteli dhe Epikuri, por edhe shumë më vonë Spinoza, Kanti e Fichte, si edhe mendimtarët bashkëkohorë? Në mendimin grek ethosi ka të bëjë me vendbanimin, zakonet, shprehjet, sjelljen e drejtë të njeriut, institucionin, kultin e zotërave, marrëveshjet miqësore, bashkësitë e luftërave, solemnitetet e ndryshme, etj. Në mësimet etike, ethosi është qenia e etikës dhe morale. Në të vërtetë, për dallim nga Platoni, Aristoteli ka konsideruar se ethosi nuk i është dhuruar njeriut nga natyra, por njeriu e fiton këtë

nëpërmjet veprimit dhe zhvillimit të dispozitave të veta. Shumë më vonë, Hegeli është përpjekur të interpretojë kuptimin dhe domethënien e përkthimeve të fjalës ethos dhe është bërë kritik i rreptë i mendimit moral abstrakt dhe, bashkë me mendimtarë të shumtë të filozofisë së re e ka bërë të qartë realitetin historik të zakoneve dhe etikës greke. Pas Hegelit, mbi baza krejtësisht të kundërta, gjegjësisht në bazë të mendimit ekzistencial, Heideggeri ka trajtuar interpretimin e nocionit ethos. Sot ekzistojnë interpretime të ndryshme mbi përmbajtjen e mësimin helen. Disa përfaqësues të këtyre interpretimeve janë të prirë të thonë se te Aristoteli parimet etike kanë më shumë karakter shoqëror se sa karakter etik. (M.Muhoviq, 2006).

Të shërbyerit ndaj komunitetit me etikë është një kërkesë jo vetëm e kohëve modern, etika në administrimin publik nuk është prurje e zhvillimit të koncepteve të tipareve të administrimit të interesit publik, edhe pse pa dyshim ka gjetur njohje të gjerë në shkallë ndërkombëtare kur shtetet e botës krijuan mekanizma ndërkombëtarë apo mbarë botërorë. Vlera të tilla janë pjesë e shoqërisë dhe natyrshëm reflektohen në çdo aspekt të shfaqjes së veprimtarisë njerëzore, përfshirë këtu edhe punën. Si në marrëdhënie punë në sektorin privat apo publik, natyrshëm pritet që ato të reflektojnë vlerat etike të shoqërisë. Madje, do të thosha që në marrëdhëniet e punës në sektorin publik pritet që vlerat etike të jenë edhe më shumë të pranishme. Në sektorin publik është krijuar dhe funksionon mbi bazën e disa rregullave të pranuar, është krijuar për t'i shërbyer sa më shumë personave, duhet të reflektojë besim, transparencë, llogaridhënie, etj. (M.Shala, 2015).

Kështu, vendet e Evropës Qendrore dhe Lindore kanë miratuar modele të ndryshme të menaxhimit etik. Këto vende kanë miratuar kodet e tyre të etikës në fillim të viteve 2000, përfshirë edhe Kosovën. Në shumicën e këtyre vendeve kodet ofrojnë një listë të hollësishme të parimeve dhe rregullimet administrative dhe janë hartuar si ligje. Në bazë të rezultateve dhe vëzhgimeve në rritje nga analizat e bëra në këto vende, çështjet dhe shqetësimet e zbatimit të etikës në administratën publike vazhdojnë që në një masë të madhe të mbeten pa përgjigje.

Siç u diskutua më sipër, në të gjitha vendet e lartpërmendura elementet e infrastrukturës etike ekzistojnë, por ato janë miratuar dhe zhvilluar ndryshe. Shqetësimi kryesor në lidhje me praktikën e zbatimit të etikës varet se si janë shprehur kërkesat dhe vlerat e përgjithshme. Duke marrë parasysh lidhjen ndërmjet sistemit etik të një vendi dhe qasjen ndaj menaxhimit publik, pjesa më poshtë shqyrton aplikimin e sistemeve të ndryshme të etikës (A.Dyrmishi&M.Hallunaj, 2015).

1.1. Çështje themelore të etikës profesionale

Më parë është theksuar se vetëdija në përgjithësi ose aftësia për vendim të vetëdijshëm dhe vetëdija moralë paraqesin komponentët kryesorë të subjektivitetit moral. Prandaj është e nevojshme të theksohet se vetëdija paraqet bazën e jetës njerëzore. Pa të jeta është e paimagjinueshme. Midis vetëdijes dhe aftësisë për veprim të vetëdijshëm ekziston një lidhshmëri, ndonëse ajo nuk mund të identifikohet. Në të vërtetë, njeriu mund ta ketë vetëdijen, por kjo nuk do të thotë se ka edhe ndërgjegje. Nuk ka deklaratë më të moralshme dhe më madhështore se sa kur njeriu thotë “Do të veproj në pajtim me ndërgjegjen time”. Dinjiteti i njeriut matet me ndërgjegjen e tij. Ai mund të bëjë veprime të mira dhe të këqija dhe të jetë i vetëdijshëm për të dyja. Kryesinë e veprës së keqe mund ta brejë ndërgjegjja, por kjo nuk vlen për të gjithë (M.Muhoviq, 2006).

Njerëz të ndryshëm i vlerësojnë disa gjëra të caktuara në mënyrë të ndryshme dhe për këtë shkak, shpeshherë ndodh që të ketë mosmarrëveshje rreth asaj se çka është e mirë dhe çka nuk është e mirë. Ligjet sociale, zakonet dhe traditat, nëpër vende të ndryshme, mund të jenë të ndryshme. Për këtë arsye, rregullat etike mund të dallojnë ndërmjet njerëzve, varësisht nga kultura e tyre, apo nga shoqëria në të cilën jetojmë.

Për të mos u çorientuar kur jemi në dilemë se a jemi duke vepruar drejt apo jo, gjithmonë duhet të mendojmë dhe të udhëhiqemi prej parimeve që vijojnë:

- Ajo që bëjmë dhe që na sjell lumturinë duhet të jetë gjithnjë me vend,
- Duhet t'i kemi gjithnjë parasysht pasojat e sjelljes sonë ndaj njerëzve të tjerë,
- Gjithmonë duhet të mendojmë se si të veprojmë drejt,
- Veprimi ynë duhet të jetë i sinqertë, i ndershëm dhe i drejtë,
- Nuk duhet ta lëndojmë askënd me sjelljen tonë. (N.Ramadani, 2010).

Përveç lidhjes, ekziston edhe një dallim midis vetëdijes dhe ndërgjegjes. Ky dallim është i pashmangshëm. Ai nuk ka të bëjë vetëm me pikëpamjet teorike, por edhe me jetën praktike. Në rastin e parë, pra në kuptimin teorik, historia e mendimit etik dhe mendimit filozofik në përgjithësi, ka pasur qasje të ndryshme dhe pikëpamje kundërtë. Ky problem trajtohet edhe nga eticistët bashkëkohorë. Për dy grupet e para të eticistëve është karakteristike se e vendosin në plan të parë imperativin e ekzistimit të njeriut dhe të biosferës. Grupit të tretë i takojnë mendimtarët që çështjen e vetëdijes morale (ndërgjegjes) e vendosin në kontekst të veprimit racional të njeriut në kohën e shkencës dhe teknologjisë. (M.Muhoviq, 2006)

Individët që veprojnë në një kapacitet profesional marrin një nivel shtesë, të formalizuar të përgjegjësisë etike. Kodet e etikës së shoqatave profesionale përshkruajnë sjelljen e kërkuar në

kuadër të një praktike profesionale si mjekësia, ligji, kontabiliteti ose inxhinieri. Këto kodet me shkrim ofrojnë standarde etike dhe rregulla të sjelljes, të bazuara zakonisht në parimet e mëposhtme.

Edhe kur nuk është shkruar në një kod, parimet e Etikës Profesionale nënkuptojnë detyrat dhe përgjegjësitë që zakonisht priten nga punonjësit, vullnetarët, përfaqësuesit e zgjedhur dhe shumë të tjerë në vendin e punës. (L.Colero, 2018).

Parimet e Etikës Profesionale përfshijnë:

- Paanshmëria / objektiviteti
- Hapja / zbulimi i plotë
- Konfidencialiteti
- Vigjilenca e duhur / detyra e kujdesit
- Besnikëria ndaj përgjegjëseve profesionale
- Shmangia e konfliktit potencial ose të dukshëm të interesit.

1.2. Teoritë e etikës

Teoritë etike ofrojnë një pjesë të bazës vendimmarrëse për marrjen e vendimeve kur etika është në lojë, sepse këto teori përfaqësojnë pikëpamjet nga të cilat individët kërkojnë udhëzime kur marrin vendime. Çdo teori thekson pika të ndryshme- një stil tjetër vendimmarrës ose një rregull vendim- të tilla si parashikimi i rezultatit dhe ndjekja e detyrave të të tjerëve për të arritur atë që individi e konsideron një vendim të drejtë etik. Për të kuptuar vendimmarrjen etike, është e rëndësishme për studentët të kuptojnë se jo të gjithë marrin vendime në të njëjtën mënyrë, duke përdorur të njëjtin informacion, duke përdorur të njëjtat rregulla vendimi. Për të kuptuar më tej teorinë etike, duhet të ketë një kuptim të një grupi të përbashkët të synimeve që vendimmarrësit kërkojnë të arrijnë në mënyrë që të jenë të suksesshme. Katër nga këto qëllime përfshijnë mirëqenien, më pak dëm, respektin për autonomi dhe drejtësinë. (L.Chonko, 2012). Deri tani kemi folur për etikën dhe rëndësinë e saj në administratën publike ku e kemi cilësuar atë si një mjet të domosdoshëm, pa të cilën administrata publike nuk do të kishte kuptim dhe jetë. Po të flasim për teori etike, ato ndahen në dy drejtime, ku drejtimi i parë merr trajtesën heteronome. Sipas këtij qëndrimi etik, morali buron nga një instancë më e lartë, nga e vërteta absolute dhe në këtë kontekst paraqet vlerë absolute. Sipas këtij grupimi morali është gjendje tjetër agregate e fesë.

Drejtimi i dytë merr trajtesën autonome. *Etika autonome gjenezën e moralit e kërkon tek vetë njeriu, qëndrim ky të cilin e mbrojnë materialistët, nihilistët etj. Sipas kësaj perspektive vetëm njeriu është kriter i të gjitha gjërave të qena dhe të paqena* (L.Domi & S.Doda, 2013).

Pra, nga e elaboruara deri këtu mësuam se etika është pikëpamje filozofike, konsideratë reflektive rreth bindjeve dhe praktikave morale. Sipas burimit, prejardhjes dhe rrënjëve të moralit, doktrinat dhe teoritë etike ndahen në:

- (a) heteronome dhe
- (b) autonome.

Sipas qëndrimit etik heteronom morali buron nga një instancë suprahumane, mbinjerëzore, nga revelata hyjnore, nga praksisi profetik, nga e vërteta absolute dhe paraqet vlerë absolute-të amshueshme. Apologjetët e etikës heteronome thonë se morali është gjendje tjetër agregate e fesë. Etika autonome gjenezën e moralit e kërkon te vetë njeriu, qëndrim ky të cilin e mbrojnë scientistët, ateistët, materialistët, shekullaristët, nihilistët e të tjerë. (A.PAJAZITI&M.ISMAILI&M.HAMITI, 2010).

Nga sa thamë gjerë më tani sipas etikës autonome del se gjykimet, parimet, vlerat etj., janë të përfituara nga përvoja, vetëdija, kujtesa etike dhe jo gjëra të papritura që mund të ndodhin gjatë rrugës pa e ditur vetë individët. Si rezultat ato kanë një natyrë relative janë kalimtare dhe nuk kanë ndonjë rëndësi të madhe për individin.

Në bazë të saj, nëse në kuadër të jetës morale të njeriut rëndësi më e madhe u kushtohet arsyes, emocioneve, vullnetit ose përvojës, teoria autonome ka gjeneruar teoritë të cilat në shkencë, jetë dhe në njohjen morale përparësi i japin arsyes (teoria racionaliste), vullnetit (teoria voluntariste), ndjenjave (teoria emotiviste) dhe përvojës (teoria empiriciste).

Pra sipas kësaj teorie rëndësi marrin disa principe të tjera dhe nuk ishin thjesht gjëra kalimtare dhe të pa rëndësishme, siç edhe ndodhte me teorinë e mëparshme (L.Domi & S.Doda, 2013).

Ekzistojnë tri lloje themelore të teorive etike:

1. Etika e virtytit;
2. Etika konsekuente; dhe
3. Etika parimore.

Këto janë mënyra sistematike të të menduarit për çështjet morale.

Etika e virtytit, e cila përqendrohet te karakteri, është më e lashtësia e tre llojeve. Aristoteli është ndoshta mbështetësi më i famshëm i kësaj mënyre të të menduarit për çështjet etike. Në virtyt, etika, veprimi i vërtetë ndaj vetvetes dhe përmbushja e qëllimeve të jetës është ajo që do

të thotë të jesh një qenie e plotë njerëzore. Një person i cili pranon qasjen e virtytit ndaj etikës shndërrohet në veprim, sepse veprimi si një person i virtytshëm është e vetmja mënyrë për të jetuar me vete. (A.Dobrin).

1.3. Etika dhe Morali

Termat e etikës dhe moralit shpesh përdoren në mënyrë të ndërsjellë- në të vërtetë, ato zakonisht mund të nënkuptojnë të njëjtën gjë dhe në bisedë të rastësishme nuk ka ndonjë problem me ndërrimin e njëri-tjetrit. Megjithatë, ka një dallim në mes tyre në filozofi!

Duke folur rigorozisht, morali përdoret për t'iu referuar asaj që ne do ta quajmë sjellje morale, ndërsa etika përdoret për t'iu referuar studimit formal të sjelljes morale. Etika gjithashtu shpesh quhet "filozofi morale" (G.Dodig-Crnkovic, 2004).

Çfarë është morali?

Fjala moral ka të bëjë me:

- Ajo që duhet moralisht ose nuk duhet të jepet në një situatë të caktuar;
- Çfarë është moralisht e drejtë apo e gabuar nga trajtimi i situatës; dhe / ose
- Çfarë është moralisht e mirë apo e keqe për njerëzit, politikën dhe idealet e përfshira në të?
- Sipas fjalëve të Oksfordit, morali do të thotë parime që kanë të bëjnë me sjelljen e drejtë dhe të gabuar, ose sjellje të mirë dhe të keqe.
- Arsyet morale janë të nevojshme për të mbështetur një akt (ose një ideal) që do të thirret si akt moralisht i drejtë (ose një ideal është moral). (J.ASOKAN&B.VINOTHKUMAR, 2015).

Teoritë kryesore të etikës janë: teoria virtuale (Aristoteli, Platoni), teoria deontologjike (Kant), teoria utilitare (Mill) dhe drejtësia si teori e drejtësisë (Rawls).

Teoria e virtytit: etika e virtytit përqendrohet te karakteri i dikujt dhe virtytet për përcaktimin dhe vlerësimin e performancës etike. Avokatët kryesorë të teorisë së etikës virtuale janë Platoni, Aristoteli, dhe Tomas Akuinas. Etika e virtytit është personi - në vend që të bazohet në veprim. Ajo ka të bëjë me virtytin ose karakterin moral e një njeriu që kryen një veprim sesa me detyra etike dhe rregulla etike, ose pasojat e veprimeve të veçanta.

Teoria deontologjike: termi deontologji vjen nga fjalët greke (δέον- deon) që nënkupton detyrën dhe λόγος (logos) do të thotë studim. Kjo teori u formulua dhe u zhvillua nga Immanuel

Kant dhe është i bazuar në propozimin e tij “imperativ kategorik”. Ajo thotë se ne jemi të detyruar etikërisht të veprojmë në përputhje me një sërë parimesh dhe rregulla etike pa marrë parasysh rezultatin. Detyrat deontologjike kanë ekzistuar dhe urdhëruar nga fetë për shumë shekuj para Kantit, por rregullat e tij deontologjike (parimet) janë nxjerrë nga arsyeja njerëzore.

Teoria utilitare: kjo teori përkrah pikëpamjen se një vepër duhet të vlerësohet moralisht vetëm në bazë të kontributit të saj në dobi të përgjithshme të përcaktuar nga lumturia ose kënaqësia e përmbledhur në mesin e të gjithë njerëzve (d.m.th., në bazë të kontributit të saj për lumturinë më të madhe të më të mëdhenjve, numri i njerëzve ose përdorimi maksimal për numrin më të madh të njerëzve). Sepse utilitarizmi, lumturia dhe kënaqësia janë në thelb të vlefshme, dhimbja është në thelb e vlerësuar negativisht dhe çdo gjë tjetër ka vlerë (pozitive) vetëm nëse shkakton lumturi ose parandalon vuajtjet, d.m.th., nëse është një instrument, ose një mjet, në një fund. (S.G.Tzafestas, 2018).

Etika është fjala që i referohet moralit, vlerave dhe besimeve të individëve, familjes ose shoqërisë. Fjala ka disa kuptime. Në thelb kjo është një aktivitet dhe proces hetimi. Së dyti, është ndryshe nga problemet jo morale, kur merren me çështje dhe kundërvënie. Së treti, etika i referohet një grupi të caktuar të besimeve, qëndrimeve dhe zakoneve të individëve ose familjes ose grupeve të lidhura me moralin. Së katërti, përdoret për të thënë “moralisht i saktë”. Studimi mbi etikën ndihmon të njohë besimet, vlerat dhe moralin e njerëzve, të mësojë të mirën dhe të keqen e tyre dhe t'i praktikojë ata për të maksimizuar mirëqenien dhe lumturinë e tyre. Ajo përfshin hetimin mbi situatat ekzistuese, gjykimet e formave dhe zgjidhjen e çështjeve. Përveç kësaj, etika na tregon se si të jetojmë, t'i përgjigjemi çështjeve, përmes detyrave, të drejtave, përgjegjësive dhe detyrimeve. Në fe, përfshihen parime të ngjashme, por arsyetimi për procedurat është i kufizuar. (R.S.Naagrazab, 2006)

Morali është parim i mirëqenies, i shpallur nga njerëzit e mençur, bazuar në përvojën dhe mençurinë e tyre. Ajo u redaktua, u ndryshua, u modifikua ose u zhvillua për t'u përshtatur me gjeografinë e rajonit, sundimtarët (dinastinë) dhe në përputhje me zhvillimin e njohurive në shkencë dhe teknologji dhe me kalimin e kohës. Morali ka të bëjë me parimet dhe praktikën e moralit siç janë:

- a) Çfarë duhet të ndodhë apo nuk duhet të bëhet në një situatë të caktuar?
- b) Çfarë është e drejtë apo e gabuar në lidhje me trajtimin e një situatë? dhe
- c) Çfarë është e mirë apo e keqe për njerëzit, politikën dhe ideat e përfshira?

Por në qoftë se "etika" dhe "morali" mund të jenë shumë të gjera në fushat e tyre të aplikimit, përdoren gjithashtu edhe "etika" dhe "morale" në kuptimin e të cilave i referohen fushave të dallueshme brenda “etikës” moralit 'në kuptimin e parë. Kështu, në fjalimin popullor, termi

“morale” është ngushtuar në çështjet e sjelljes seksuale, ndërsa njerëzit me mendje të lartë të cilët janë të vetëdijshëm se ka probleme të sjelljes, përveç atyre seksuale, kanë paracaktuar fjalën “etikë” për t’iu referuar atyre . Në kuptim të këtij dallimi, ne gjejmë se politikani që na thotë gënjeshtër konsiderohet “jo etike” (nëse kapet në të), ndërsa zonjës së tij që është kapur në të (nuk ka nevojë të them se çfarë) konsiderohet të ketë “morale të lira”. Shkurtimisht, “etika” dhe “moralit” mund t’i referohen dy fushave të ndryshme të moralit të zakonshëm në kuptimin e parë. (R.S.Downie, 1980).

Të gjitha kodet e etikës profesionale përfshijnë tre komponentë kryesorë:

- a) Standardet e kompetencës profesionale;
- b) Standardet e integritetit profesional dhe
- c) Procedurat profesionale të pranuar,

1.4. Kodi e Etikës

Kodet e etikës janë po aq të vjetra sa antikiteti. Traditat fetare dhe kulturat qytetare kanë kode si themelet e tyre. Perikliu e bëri kodin athinas bazën e politikës dhe kulturës së lashtë greke. Në çdo rast, odet kryejnë detyrime dhe paralajmërime të përgjithshme, por ato janë shumë më tepër se kaq. Në këtë kuptim, kodet, të cilat shpesh gabohen si pjesë e ligjit ose deklaratat e përgjithshme të aspiratës së thjeshtë, janë disa nga deklaratat më të rëndësishme të pritjes qytetare.

Kur aplikohen për disa kategori të njerëzve- nëpunësit publikë, mjekë - kodet janë termat e referencës përfundimtare. Ata janë kuadri mbi të cilin ndërtohen profesionet. Shpesh kodet janë ato që përdorin profesionistët për të bërë pohimin se ata janë "profesionistë" dhe shpesh janë dokumenti themelues për një profesion. Ndërsa është e vërtetë që jo të gjitha betimet e tilla janë kode, shpesh ndodh që kodet janë ndërtuar në betime ose në ceremoni të tjera lidhur me të cilat bëhet fjalë për një profesionist. Ato mund të gjenden në ceremonitë që vendosin udhëheqës fetarë në shumë besime dhe në betimin e betimit të zyrave për shumë liderë politikë anembanë botës. (S.C.Gilman, 2005).

Kodi i Etikës është me rëndësi të madhe në riafirmimin se bindja që njëri është duke vepruar në favor të ose në avantazhet e zvogëlimit të detyrimeve për punëtorët që nuk mundet kurrë në asnjë mënyrë të justifikojë veprime apo sjellje që bien ndesh me këto parime të pranuar dhe të përbashkëta. Prandaj, qëllimi i parë dhe më i rëndësishëm i Kodit të Etikës është ndarja dhe

shpalosja e vlerave etike pranon në të gjitha nivelet, për t'i kujtuar të gjithë punonjësve të të bazuar në kodin e etikës që të kryejnë veprimet dhe vendimet e tyre dhe të konsiderojnë dhe respektojnë interesat e tyre, të drejtat dhe detyrat, si dhe të gjithë të tjerëve. Me fjalë të tjera, të gjithë duhet të jenë të vetëdijshëm se mirëqenia dhe respektimi i të gjithëve duhet të konsiderohen gjithmonë në aktivitetet e përditshme.

Objektivi kryesor është të futet një vlerësim etik si në vendosjen e sjelljes së duhur dhe në vlerësimin e veprimeve të dikujt tjetër, duke integruar në këtë mënyrë sferën morale dhe të biznesit, përgjegjësinë individuale dhe të korporatave, si dhe sferën personale të grupit: ky operacion do të lejojë që arsytimi të përkthehet në një veprim të vërtetë etik. (Barillas, 2015). Kodet etike efektive nuk janë thjesht një tekst. Përkundrazi, ato ilustrojnë parimet themelore dhe vlerat e një shërbimi publik. Këto mund të përfshijnë parime më të ligjshme, të tilla si kufizime mbi konfliktet e interesit. Kodet gjithashtu mund të përmbajnë vlera. Por elementet kritike në një kod janë artikulimi i qartë i parimeve që rrjedhin nga vlerat. Ky dallim ka konceptualizimin e tij më të qartë në shkrimet e shekullit të 18-të të Jeremy Bentham. Për të, ai parim ishte "një ligj ose rregull i përgjithshëm që udhëzon sjelljen ose vendimet", ndërsa vlerat artikulojnë "një aspiratë të një gjendjeje morale ideale". (S.C.Gilman, 2005).

Edhe Korporata Elektroenergjetike e Kosovës e ka Kodin e Etikës, ku ky Kod i Sjelljes dhe Etikës është përpiluar dhe është në përputhshmëri me Nenin 35.1 të Ligjit mbi Ndërmarrjet Publike (Ligji Nr. 03/L-087), dhe Nenin 18 të Licencës së Operatorit të Sistemit të Shpërndarjes, që mbahet nga KEK-u (këtu e tutje "Kodi").

KEK-u ruan të drejtën ekskluzive për ta modifikuar, hequr, dhe interpretuar çdo pjesë të Kodit ashtu siç mund të vlerësojë të arsyeshme herë pas here dhe siç kërkohet pas ndryshimeve të ligjit në fuqi. Sidoqoftë çfarëdo ndryshimi në Kod patjetër të jetë me shkrim i lejuar nga Drejtori Menaxhues dhe mund të kërkohet miratimi i Zyrës së Rregullatorit të Energjisë.

Ky Kod është përpiluar duke u bazuar në dispozitat e Urdhëresave Ekzekutive, Rregulloreve dhe Procedurave të mëparshme, që janë lëshuar nga KEK-u në fushën e kushteve të punës, marrëdhënieve me punëtorë dhe procedurave disiplinore. Në këtë kontekst, ky Kod ka për qëllim që të plotësohet me dokumente të tilla, sidoqoftë, në rast të ndonjë mospërputhje, dykuptimësie apo kundërshtimi mes tyre, do të mbizotërojnë dispozitat e këtij Kodi.

KEK-u ruan të drejtën që të përfshijë dispozitat e këtij Kodi në Rregulloren e Punësimit të Kompanisë, e cila i rregullon kushtet e përgjithshme të punës, marrëdhënieve me punëtorë dhe procedurat disiplinore në KEK-ut. (KEK, 2009).

2. ETIKA PROFESIONALE NË SHFRYTËZIM TË TEKNOLOGJIVE TË INFORMACIONIT

Ne jetojmë në një shoqëri informacioni. Shumica e njerëzve jetojnë dhe punojnë brenda kontekstit të teknologjisë së informacionit. IT rrit kohën e lirë dhe pasuron kulturën duke zgjeruar shpërndarjen e informacionit, lehtëson presionet në zonat urbane duke u mundësuar individëve të punojnë nga shtëpia ose zyrat e largëta, ndryshon mënyrën e punës dhe mënyrën se si punojmë me njëri-tjetrin. IT prezanton ndryshim që krijon çështje të reja etike. Rritja e vëmendjes i kushtohet etikës në kurrikulat e IT. Disa studiues kanë adresuar punën e IT në

fushën e etikës, duke vlerësuar se cilat veprime janë perceptuar nga subjekte të ndryshme si etike apo joetike në një seri të përshkrimit të sjelljes. Një grup tjetër i punës përfshin ankesat ndaj teorive tradicionale filozofike si kornizë për vendimmarrjen etike në rrethinat e TI. Në temë, një fushë që nuk ka marrë një konsideratë është kur individët fillojnë të zhvillojnë qëndrime dhe sjellje etike drejt përdorimit të teknologjisë së informacionit (R.V.McCarthy&L.Halawi&J.E.Aronson, 2005).

Artikujt në këtë seksion të veçantë shprehin një temë të përbashkët: përdorimi i teknologjisë së informacionit në shoqëri po krijon një grup të veçantë çështjesh etike që kërkon marrjen e zgjedhjeve të reja morale nga ana e shoqërisë dhe ka sjellë implikime të veçanta për anëtarët e saj. Teknologjia në vetvete nuk është e vetmja, e as domosdoshmërisht më përgjegjësia, për këto çështje. Të gjitha pyetjet etike dalin fillimisht nga agjencia njerëzore. Teknologjia, për shkak të aftësisë së saj për të shtuar kompetencat mendore dhe fizike të qenieve njerëzore, qëndron në rolin e një konspiratori.

Joshja e aftësive për rritjen e fuqisë e bën teknologjinë një induktues të llojit, një mbështetje e domosdoshme, por jo e mjaftueshme për shumë nga çështjet etike me të cilat përballlemi sot. Një çështje etike thuhet të lind sa herë që njëra palë në ndjekje të qëllimeve të saj angazhohet në sjellje që ndikon materialisht në aftësinë e një pale tjetër për të ndjekur qëllimet e saj. Kur efekti është i dobishëm- mirë e drejtë, vetëm- themi se sjellja është e lavdërueshme ose shembullore. Kur, megjithatë, efekti është i dëmshëm, i keq, i gabuar, i padrejtë - sjellja është jo etike. Kjo teori e vendosur e etikës reflektohet në çështjet e diskutuara në këto nene (R.O.Mason, 1995).

Ne fillojmë jetët tona, duke mësuar etikën nga prindërit tanë. Këto mësimet të hershme qëndrojnë me ne për një kohë shumë të gjatë nëse përforcohet nga shoqëria. Pra, çfarë është etika? Nuk është e njëjtë me moralin. Ajo në të vërtetë përshkruan karakterin e profesionit ose të fesë së praktikës (Simpson, 2004). Gjatë mesit të viteve 1970, një mësues mjekësor dhe studiues Walter Maner fillimisht ndau termin "etika kompjuterike" si një degë e filozofisë.

Përdoruesit e internetit e konsiderojnë privatësinë (sigurinë) si një nga çështjet më të rëndësishme. Përdorimi i internetit është rritur në mënyrë eksplozive, ndërsa lidhjet e internetit të shpejtë bëhen më të lira. Megjithatë, shumë përdorues të internetit nuk janë të vetëdijshëm për faktin që informacioni personal mund të zbulohet kur ata të shkojnë në internet.

Sipas ligjit, dikush nuk mund të kalojë informacionin e dikujt tjetër tek të tjerët. Megjithatë, është një fakt i njohur se kompanitë marrin informacion personal të mbledhur në faqet e tyre të internetit dhe e përdorin atë për telemarketing ose t'ia shesin një kompanie tjetër. Informacioni anonim për zakonet e përdorimit të internetit të përdoruesve mund të shkrihet me informacione

individuale personale. Webfaqet përdorin cookie për të mbledhur informacion rreth përdoruesve, por çaktivizimi i cookies-it i pengon përdoruesit të bëjnë gjërat e nevojshme në disa faqe interneti. Faqet e uebit mund t'i dërgojnë përdoruesit e e-mailit që të thonë se politikat e tyre të privatësisë po ndryshojnë, por shumica e përdoruesve e kanë të vështirë dhe konsumojnë kohë për të lexuar dhe kuptuar politikat e privatësisë ose për të gjetur se si të kërkojnë që përdorimi i informacionit të tyre personal të kufizohet. (B.Akacay, 2008).

Si duhet ta përcaktojmë etikën e teknologjisë së informacionit? Nuk është një fushë e re e studimit në kuptimin që ajo kërkon një mendim tërësisht të ri etik. Përkundrazi, është një fushë ku mund të përiqemi të përdorim nocionet tona tradicionale filozofike dhe t'i zbatojmë ato në këtë fushë të teknologjisë kompjuterike, shkencës së informacionit dhe shoqërisë së dijes për të përcaktuar përgjegjësinë dhe llogaridhënien. Megjithëse marrëdhëniet e shkaqeve mund të jenë të paqarta dhe komplekse për shkak të zhvillimit auto-poetik të kompjuterëve dhe sistemeve të informacionit, ne mund të vazhdojmë të përballojmë faktin se qeniet njerëzore janë në thelb përgjegjëse për përgjegjësitë e kompjuterëve. Kështu mund të themi se koncepti i besueshmërisë dhe llogaridhënies lidhet me përgjegjësinë njerëzore në fushën e teknologjisë së internetit. Në të vërtetë, çështjet e piraterisë, viruseve dhe ndërhyrjes në kompjuterë gjithashtu paraqesin problemet e përgjegjësisë dhe shkeljes së pronës dhe të drejtave të autorit dhe këtu ne përballemi me çështje të ngjashme me atë kur flasim për të drejtat e pronësisë fizike, edhe pse ndodh po ndodh në hapësirën kibernetike. (J.D.Rendtorff, 2016).

2.1. Etika e Teknologjisë së informacionit

Ne jetojmë në një shoqëri informacioni. Shumica e njerëzve jetojnë dhe punojnë brenda kontekstit të teknologjisë së informacionit. Teknologjia e Informacionit rrit kohën e lirë dhe pasuron kulturën duke zgjeruar shpërndarjen e informacionit, lehtëson presionet në zonat urbane duke u mundësuar individëve të punojnë nga shtëpia ose zyrat e largëta, ndryshon mënyrën e punës dhe mënyrën se si punojmë me njëri-tjetrin. Sa i përket produktivitetit dhe shpejtësisë së komunikimit, këto ndryshime kanë qenë kryesisht pozitive. Por çfarë kanë qenë shpenzimet? IT prezanton ndryshim që krijon çështje të reja etike.

Rritja e vëmendjes i kushtohet etikës në kurrikulat e TI. Disa studiues kanë adresuar pikëpamjet e fushës së etikës së Teknologjisë së Informacionit duke vlerësuar se cilat veprime janë perceptuar nga subjekte të ndryshme si etike apo joetike në një seri të përshkrimesh të sjelljes. Të tjerët kanë zhvilluar ose nxjerrë në pah korniza teorike, të cilat kanë udhëzuar vlerësime

etike në laborator ose mjedis në terren. Brenda letërsisë, një fushë që nuk ka marrë vëmendje të konsiderueshme është kur individët fillojnë të zhvillojnë qëndrime etike dhe sjellje ndaj përdorimit të teknologjisë së informacionit. Në këtë dokument, ne paraqesim një kornizë për një studim hulumtues për të përcaktuar: A ekzistojnë dallime të konsiderueshme ndërmjet studentëve universitarë dhe atyre të diplomuar në perceptimin e tyre të etikës së IT-së?(R.V.McCarthy&L.Halawi, 2005).

Një çështje etike thuhet të lind sa herë që njëra palë në ndjekje të qëllimeve të saj angazhohet në sjellje që ndikon materialisht në aftësinë e një pale tjetër për të ndjekur qëllimet e saj. Kur efekti është i dobishëm-mirë, e drejtë, vetëm-themi se sjellja është e lavdërueshme ose shembullore. Kur, megjithatë, efekti është i dëmshëm - i keq, i gabuar, i padrejtë - sjellja është jo etike. Kjo teori e vendosur e etikës reflektohet në çështjet e diskutuara në këto nene. Për shembull, email-et dhe të qenit në internet janë aplikacione të teknologjisë së informacionit, joshja e të cilave bazohet në aftësinë e tyre për të zgjeruar fushën, gamën, shpejtësinë dhe lehtësinë e komunikimit ndërpersonal. Duke ditur se veprimet e tyre të bazuara në teknologji do të ndërhyjnë në rrjedhën e çështjeve njerëzore, si duhet t'i drejtojnë ato? Pika e rëndësishme ndodh kur një agjent me moral (ai që sipas përkufizimeve ka zgjedhje) vendos të ndryshojë gjendjen e informacionit ose teknologjisë së informacionit në një sistem njerëzor. Ndryshimet në hardware, software, përmbajtjen e informacionit, rrjedhjen e informacionit, punët e bazuara në njohuri dhe rregullat dhe rregulloret që ndikojnë në informacionin janë ndër agjentët shumë gjëra që ndikojnë te të tjerët. Unë i quaj këto pika të rëndësishme vendimtare momentet e së vërtetës. Nëse ata prej nesh që marrin vendime në cilëndo nga këto fusha duhet të sillen në mënyrë etike, duhet të jemi në gjendje të identifikojmë momentin e rëndësishëm të së vërtetës në të cilën ne marrim pjesë dhe të jemi në gjendje të pasqyrojmë mbi efektet e veprimeve tona. Ne duhet të përdorim imagjinatën tonë morale për të udhëhequr zgjedhjet tona, në mënyrë që të kontribuojmë pozitivisht në drejtim të krijimit të një lloji të botës etike në të cilën ne duam të jetojmë dhe dëshirojmë të trashëgojmë brezat tanë të ardhshëm. (R.O.Mason, 1995).

Kur flasim për teorinë etike dhe parimet etike, mund të përqendrohemi në lidhjen midis teknologjisë së internetit, teknologjisë së informacionit dhe tregut ekonomik. Prandaj, ne mund të propozojmë teori dhe parime etike lidhur me një ekonomi moderne në internet, ku teknologjia e informacionit bëhet qendra e ekonomisë së internetit.

Ne paragjykojmë parimet etike më të rëndësishme që duhet të respektohen për të nxitur jetën e mirë të klientit, janë katër parimet etike të autonomisë, dinjitetit, integritetit dhe cënueshmërisë si bazë për trajtimin e drejtë të palëve të interesuara. Këto parime mund të zbatohen me sukses të madh për të kuptuar shqetësimet etike të Internetit, siç autori ka propozuar diku tjetër,

autonomia është një ideal i vetëvendosjes dhe vetë-legjislacionit. Dinjiteti nuk duhet të reduktohet në autonomi dhe i referohet parimeve themelore të të drejtave të njeriut. (J.Rendtorff, 2017).

2.2. Rrënjët e etikës kompjuterike

Etika kompjuterike është një degë e re e etikës që po rritet dhe ndryshon shpejt, ndërsa teknologjia kompjuterike rritet dhe zhvillohet. Termi "etika kompjuterike" është e hapur për interpretime të gjera dhe të ngushta. Nga njëra anë, për shembull, etika kompjuterike mund të kuptohet shumë ngushtë, si përpjekjet e filozofëve profesionistë për të aplikuar teoritë tradicionale etike si utilitarizmi, ose etika e virtutit në çështjet që kanë të bëjnë me përdorimin e teknologjisë kompjuterike. Nga ana tjetër, është e mundur të ndërtohet etika kompjuterike në një mënyrë shumë të gjerë për të përfshirë edhe standardet e praktikës profesionale, kodet e sjelljes, aspektet e ligjit kompjuterik, politikat publike, etikën e korporatave - madje edhe tema të caktuara në sociologji dhe psikologjinë e informatikës.

Në vendet e industrializuara të botës, "revolucioni i informacionit" tashmë ka ndryshuar shumë aspekte të jetës- në fushën e bankingut dhe tregtisë, punës dhe punësimit, kujdesit mjekësor, mbrojtjes kombëtare, transportit dhe argëtimit. Rrjedhimisht, teknologjia e informacionit ka filluar të ndikojë në jetën e komunitetit, në jetën familjare, në marrëdhëniet njerëzore, në arsim, në lirinë, në demokraci, e kështu me radhë (në disa mënyra të mira dhe të këqija) (për të përmendur disa shembuj). Etika kompjuterike në kuptimin më të gjerë mund të kuptohet si ajo degë e etikës së aplikuar e cila studion dhe analizon ndikimet e tilla shoqërore dhe etike të teknologjisë së informacionit. (T.Bynum, 2001).

Duke pranuar se sjelljet e reja, ose të paktën forma të reja të sjelljeve të vjetra, bëhen të realizueshme nga spektri i teknologjive të informacionit dhe komunikimit të cilat janë duke u bërë të disponueshme, etika kompjuterike ndjek në teorinë e moralit që mund të zbatohen për sjellje të tilla. Kuptohet, pasi ajo është shfaqur të paktën pjesërisht në përgjigje të përdorimit në rritje të teknologjive të informacionit, etika kompjuterike është një etikë e aplikuar. Etika kompjuterike shqyrton mënyrat e formimit të argumenteve dhe gjykimeve për aktivitete të veçanta të lidhura me teknologjinë e informacionit, për shembull, hakmarrja, privatësia dhe vjedhja e softuerit. Dhe sigurisht, nëpërmjet kodeve të etikës së shoqërive profesionale, siç është Shoqata për Makinerinë Kompjuterike (ACM) në SHBA dhe Shoqëria Britanike

Kompjuterike (BCS) në Mbretërinë e Bashkuar, etika kompjuterike mund të shihet si normative në frymëzim, ai sjell një mesazh të drejtpërdrejtë për profesionistët e kompjuterëve dhe përdoruesit e kompjuterëve që një konsideratë e sjelljes është një element qendror i repertorit të profesionistëve. (A.Adam, 2005).

Dhe si një shprehje e plotë e teknologjisë, shoqëria e informacionit ka paraqitur tashmë probleme thelbësore etike, kompleksiteti dhe dimensionimi i të cilit po rriten shpejt dhe po zhvillohen. Në ditët e sotme, një detyrë e ngutshme është formulimi i një etike informacioni që mund të trajtojë botën e të dhënave, informacionit dhe njohurive, me ciklet e tyre të jetës (përfshirë krijimin, përpunimin, shpërndarjen, komunikimin, ruajtjen, mbrojtjen, përdorimin dhe shkatërrimin e mundshëm), si një ambient i ri, sferën e informacionit, në të cilën njerëzimi është dhe do të lulëzojë. Një etikë e informacionit duhet të jetë në gjendje të adresojë dhe të zgjidhë sfidat etike që dalin në fushën e informacionit. Në vitet e fundit, "Etika e Informacionit" (IE) ka kuptuar gjëra të ndryshme për hulumtuesit e ndryshëm që punojnë në disiplina të ndryshme, duke përfshirë etikën kompjuterike, etikën e biznesit, etikën mjekësore, shkencën kompjuterike, filozofinë e informacionit, dhe biblioteka dhe shkenca e informacionit. (K.E.Himma&H.T.Tavani, 2008).

Një pikë e sigurt për fillimin e hollësishëm moral është të shikojmë thjesht efektet që subjektet e reja kanë mbi njerëzit, mjedisin dhe mbi gjithçka që ne i japim me qëndrim moral, çfarë njerëzit mund t'i bëjnë njëri-tjetrit me anë të këtyre entiteteve, si i kufizojnë apo mundësojnë ne, se si ata ndryshojnë përvojat tona. Çështja tjetër është ngritja e disa prej teorive etike në historinë e filozofisë, etika kantiane ose etika e virtytit, dhe të shohim nëse ata mund të hedhin poshtë problemet. Kjo është ajo që etika kompjuterike ka bërë në tre dekadat e fundit. Kjo është gjithashtu se si kemi vazhduar në rastin e të menduarit rreth makinës, televizionit dhe bombës atomike kur ato u prezantuan dhe kështu do të vazhdojmë në rastin e vlerësimit të teknologjisë së imazhit të trurit dhe përdorimit të nano-tubave të karbonit, agjentët artificialë dhe aplikimet e robotikës së avancuar. Sigurisht që duhet të mbajmë atë që është e dobishme në të menduarit tradicional etik siç zbatohet për TIK-të, por trajtimi i plotë etik i TIK-ut në dekadat e ardhshme kërkon një qasje disi ndryshe nga teorizimi moral nga ato që janë gjykuar deri më tani. (L.Floridi, 2007).

2.3. Sfida etike e internetit

Interneti është një lloj i ri i krijimit teknologjik që shpreh thelbin e teknologjisë. Interneti nuk është një teknologji që është e dobishme për një qëllim të caktuar. Kjo është një teknologji që është kulmi i idesë së teknologjisë duke bërë gjithçka sa më fleksibile sa është e mundur: Interneti është teknologjia e përsosur që na jep qasje në çdo lloj tjetër teknologjie. Ajo që karakterizon teknologjinë e internetit është mungesa e angazhimit trupor dhe fakti që përdoruesit e internetit i kalojnë marrëdhëniet e tyre trupore me botën. Ata jetojnë në botën elektronike që nuk janë askund dhe jo ku janë trupat tanë.

Kur flasim për sfidën etike të internetit, ne mund ta formulojmë atë si sfidën e informacionit të përsosur dhe inteligjencës artificiale dhe mund të përfshijmë problemin e humbjes së marrëdhënies tonë trupore me botën. Ka një element mungese në praninë e teknologjisë së informacionit (J.D.Rendtorff, 2016).

Teknologjitë zgjidhin shumë probleme të jetës reale, por ato krijojnë shqetësime serioze etike dhe sfida ligjore lidhur me:

- Mbrojtja e privatësisë.
- Sigurimi i të dhënave.
- Përdorueshmëria e të dhënave.
- Përvoja e përdoruesve të të dhënave.
- Besimi,
- Siguria, etj.

Duhet të trajtohen çështjet e etikës dhe përgjegjësisë në zhvillimin e zgjidhjeve të internetit. Pyetja kryesore këtu është: "Pse është e nevojshme apo veçanërisht e rëndësishme të mendoni për etikën në internet?" Nuk ka një përgjigje unike për këtë pyetje. Mund të themi, sepse ne do të përjetojmë një bum në fushën e sistemeve autonome që rezultojnë me njerëz të zgjeruar dhe sisteme, pajisje dhe organizime të zgjuara, të gjitha që nënkuptojnë se ne duhet të fillojmë të mendojmë se si të sjellim më të mirën e jo më të i keqen. Qeverisja dhe etika janë me të vërtetë dy çelësat këtu. Një tjetër do të thoshte, sepse ne duhet të kuptojmë se si të mendojmë, të dizajnohemi dhe të ndërtojmë sistemet automatike dhe si të vendosim, në rast dëmi, kush është përgjegjës dhe kush është përgjegjës. Duhet të jemi të sigurt për çfarë do të thotë të jesh etik dhe çfarë do të thotë të promovojmë të mirën publike. (S.G.Tzafestas, 2018).

Privatësia dhe siguria janë temat e para që përfshijnë ndërfaqen e individit me teknologjinë e informacionit. Dy temat e privatësisë dhe sigurisë janë të lidhura, sepse kërkohet siguria për të bërë privatësinë e mundur në një botë online dhe nevojat për privatësi kërkojnë kërkesat e sigurisë. Së pari do të diskutoj çështjet etike që lidhen me privatësinë dhe pastaj me siguri.

Pyetjet e ngritura në lidhje me privatësinë janë këto: Së pari, cila është baza etike për të drejtën e privatësisë? Së dyti, në çfarë mënyre ndikojnë IT-ja ose ndryshojnë të drejtën për privatësi? Disa shqetësime rreth sigurisë janë këto: Së pari, cilat janë implikimet etike për sigurinë e përgjigjeve ndaj këtyre pyetjeve në lidhje me privatësinë? Në minimum, sigurisht që jemi të detyruar etikërisht të mbajmë siguri për të përmbushur të drejtën e individit për privatësi. Përveç kësaj, ekzistojnë kërkesa etike që përfshijnë sigurinë që kanë bazë tjetër përveç privatësisë, për shembull, mbrojtjen e fëmijëve të mitur nga shfrytëzimi në internet (R.A.Schulz, 2006).

Studimi i etikës në kontekstin e teknologjisë së informacionit është internacional. Qendra Ndërkombëtare për Etikën e Informacionit (ICIE) identifikon 104 individë në mbi 90 organizata anembanë botës fusha kryesore e bursave dhe mësimdhënies është etika e informacionit, ku Gjermania, Japonia, Mbretëria e Bashkuar dhe Shtetet e Bashkuara kanë një prani veçanërisht të fortë në fushë. Për Shtetet e Bashkuara, baza e dhënash selektive e ICIE-së liston 32 individë në 30 universitete me një fokus primar në hulumtimin e etikës së informacionit. Pothuajse një duzinë revista shkencore, vazhdim i sekuencave të konferencave ndërkombëtare, monografi dhe përmbledhje shumë të mbrojtura dëshmojnë për thellimin e interesit akademik në etikën dhe teknologjitë në zhvillim. (C.Paul, 2008).

Programet e Kurrikulës së Kodit të Etikës në shfrytëzim të Teknologjisë së Informacionit janë:

- Mos përdorimi i një kompjuteri tjetër për të dëmtuar njerëzit e tjerë,
- Mos ndërhyrja në punën kompjuterike të njerëzve të tjerë,
- Mos u tallja në skedarët kompjuterikë të njerëzve të tjerë,
- Mos përdorimi i një kompjuter për të vjedhur,
- Mos përdorimi i kompjuterit për të dhënë dëshmi të rreme,
- Mos kopjimi ose përdorimi i ndonjë softuer për të cilin nuk keni paguar,
- Mos përdorimi i burimeve kompjuterike të njerëzve të tjerë pa autorizim,
- Nuk është e përshtatshme prodhimi intelektual i njerëzve të tjerë,
- Gjithmonë duhet të përdorni një kompjuter për të respektuar njerëzit e tjerë. (B.Akacay, 2008).

2.4. Etika Themelore në Sistemet e Informacionit

Përparimet në teknologjinë e informacionit (IT) kanë paraqitur shoqërinë me një gamë të gjerë çështjesh etike. Teknologët, akademikët, filozofët, politikanët dhe madje edhe publiku i gjerë kanë kushtuar vëmendje të konsiderueshme problemeve me privatësinë e informacionit, pronësinë dhe pronësinë intelektuale, qasjen në rrjet dhe sigurinë, mashtrimin dhe veprimtari të tjera kriminale, mosbindje, qasje në informacione të ndjeshme teknike siç janë planet për të bërë pajisje shpërthyes dhe çështje të ndryshme në etikën profesionale, si përgjegjësia për sistemet teknike me të meta. Dizajnuesit e sistemeve të TI krijojnë hapësirat në të cilat zhvillohet ndërveprimi i tillë. Ata po krijojnë kushtet që përcaktojnë fushën dhe natyrën e bashkëveprimit të mundshëm moral. Kështu, në përcaktimin e sistemeve të tilla, projektuesit e IT-së nuk angazhohen vetëm në zbatimin e parimeve të ndryshme morale (p.sh., privatësia e përdoruesve të tyre), ata gjithashtu angazhohen në etikën themelore (krijimin e kushteve për sjelljen morale të përdoruesve brenda sistemeve). Shembuj të sistemeve ku një ndërveprim i tillë është i mundur përfshijnë disa sisteme të e-mailave dhe të mesazheve, diskutime në internet, lojëra multiplayer, lloje të ndryshme rrjetesh (Ch.N.Chapman, 2006).

Përveçse është me interes për të drejtën e vet, çështja e vlerës së teknologjisë së informacionit (IT) ka implikime etike, kryesisht për politikëbërësit dhe menaxherët e organizatave. Detyra profesionale e TI dhe detyra menaxheriale kërkojnë ndërmarrje që kanë një shpresë të arsyeshme për të përmirësuar organizatën dhe perspektivat e saj. Meqenëse IT luan një rol kompleks në sigurimin e përfitimeve për një organizatë dhe gjithashtu që projektet e TI-së mund të dështojnë në mënyra që kanë ndikim të madh negativ në një organizatë, vlerësimi i IT ndikon në përgjegjësitë etike të hartuesve të politikave dhe menaxherëve. Në fund të viteve 1980, një numër i kërkuesve përcaktuan sasinë e vlerës së shtuar në një organizatë me anë të kompjuterizimit ose automatizimit (dy terma që përdoren zakonisht në ato ditë). Për habinë e tyre, ata nuk gjetën vlerën e shtuar ose relativisht pak. (R.A.Schults, 2006).

Moore sugjeroi që studimi i etikës kompjuterike është i nevojshëm, sepse ekziston një vakum i politikave që rrethojnë mundësitë e reja. Ai përcakton etikën kompjuterike si analizë të natyrës dhe ndikimit social të teknologjisë kompjuterike dhe formulimin përkatës dhe justifikimin e politikave për përdorimin etik të një teknologjie të tillë. Teoritë etike ofrojnë kategori dhe procedura për përcaktimin e asaj që është etike relevante. Ka rrugë të ndryshme të arsytimit etik. Teoria moderne etike mund të ndahet në dy kategori të gjera: teleologjike dhe deontologjike. (R.V.McCarthy&L.Halawi&J.E.Aronson, 2005).

Është mjaft e lehtë të shihet se si modeli i etikës profesionale mund të përdoret për të analizuar çështjet që përfshijnë përgjegjësi profesionale që ndikojnë drejtpërsëdrejti profesionistët e kompjuterëve / IT-së. Për shembull, çështjet që kanë të bëjnë me zhvillimin dhe zbatimin e

softuerit kritik do të përshtateshin ngushtë me modelin profesional. Por a mund të zgjerohet ky model për të përfshirë rastet që mund të ndikojnë vetëm në mënyrë indirekte në kompjuterët profesionistë? (H.T.TAVANI, 2012).

2.5. Etika në rrjetet sociale

Rrjetet sociale në internet si Facebook, Google, Twitter dhe të tjerët nuk kanë ndikime të gjera ekonomike, por edhe sociale dhe kulturore në botën online. Duke pasur një rritje të madhe të anëtarëve dhe përdoruesve gjatë viteve të fundit, rrjetet sociale online tashmë kanë njohur se pajtueshmëria me parimet etike është një çështje reputacion. Veprimi në përputhje me parimet etike përmirëson reputacionin e rrjeteve sociale, gjë që ndihmon për të fituar besimin e përdoruesve dhe i bën ofruesit e shërbimeve më tërheqëse për klientët potencialë. Natyrisht, fitimi dhe mbajtja e më shumë konsumatorëve rrit gjithashtu të ardhurat e reklamave të rrjeteve. Prandaj, të paktën retorike, rrjetet sociale gjithnjë e më shumë shpallin standardet etike që ndjekin, si dhe parimet e përgjegjësisë shoqërore të korporatave (CSR) që vëzhgojnë. Deklaratat publike të rrjeteve sociale nuk përkrijnë domosdoshmërisht me realitetin, megjithatë. Për këtë arsye, vlen të shqyrtohet pajtueshmëria me rrjetet sociale me parimet etike në praktikë dhe në nivelin mikro të etikës. (R.H.Weber, 2016)

Pyetjet në lidhje me mbrojtjen etike të subjekteve kërkimore, mënyrat etike të grumbullimit dhe përdorimit të të dhënave si dhe vlefshmëria e të dhënave të bazuara në internet janë me rëndësi të madhe, veçanërisht në ato fusha, në të cilat subjektet njerëzore janë qendrore për hulumtim.

Nga perspektivat e etikës dhe metodave të hulumtimit, mediat online dhe sociale duket se janë fushat më problematike, pasi ato mundësojnë një sasi të madhe të qasjeve cilësore dhe sasore. Gjithashtu, ende nuk ekzistojnë rregulla të përgjithshme etike të gishtit për të udhëhequr kërkimet në të gjitha platformat digjitale dhe në përputhje me ligjet e vendeve të veçanta. Epoka e mediave sociale gjithashtu ngre pyetje të reja, për shembull për kuptimin e 'pëlqimit të informuar' në studimet 'të mëdha'; rreth aplikimit të parimeve të të drejtës së autorit; rreth anonimitetit dhe konfidencialitetit të të dhënave; media duhet të shihet si një burim apo mjet për hulumtime, etj. (Sormanen.N&Lauk.E, 2016).

Platforma dhe faqet e internetit dhe mediave sociale kanë përcaktuar gjithashtu rregullat e tyre specifike të përdorimit të të dhënave personale të personave dhe të të dhënave të komunikimit

dhe, për shembull, minierat e mëdha të të dhënave. Për shembull, të dhënat e përdoruesve të Facebook në përgjithësi mund të konsiderohen publikë pasi që përdoruesit mund të përcaktojnë individualisht informacionin që ata janë të gatshëm të ndajnë publikisht.

Mediat sociale po ripërcaktojnë marrëdhëniet midis organizatave të medias dhe audiencës së tyre, por me këtë rast vjen një mori çështjesh etike që duhen marrë në konsideratë. Kjo temë i prezanton këto çështje kritike, duke përfshirë saktësinë, privatësinë dhe besimin. Etika e medieve sociale është një fushë gjithnjë në zhvillim e studimit dhe çështjet do të hulumtohen duke përdorur studime të rasteve reale të jetës, të përditësuara lehtësisht. Çështjet do të diskutohen në lidhje me atë se si ato ndikojnë në përmbajtjen e medieve sociale dhe marrëdhëniet ndërmjet organizatave dhe audiencës së tyre sociale. (J.Kings, 2014).

Etika dhe përgjegjësia sociale janë bazat kyçe për performancën efektive të medieve të reja. Ata duhet të shkojë krah për krah me lirinë e përdorimit të medieve të reja dhe rrjeteve sociale.

3. ETIKA PROFESIONALE NË SHFRYTËZIMIN E TEKNOLOGJIVE TË INFORMACIONIT NË INSTITUCIONET PUBLIKE

Një nga vlerat themelore dhe parimet që qeverisin administratën publike të përcaktuara është se duhet të promovohet dhe mirëmbahet një standard i lartë i etikës profesionale. Etika është një proces me të cilin sqarojmë të drejtën dhe të gabuarën dhe veprojmë në atë që ne marrim për të qenë e drejtë, d.m.th., një grup ose sistem parimesh morale që përgjithësisht pranohen. Etika thjesht do të thotë se çfarë është e drejtë dhe e gabuar, ajo që është e pranueshme ose e papranueshme dhe është e ndërthurur me sistemin e vlerave të njerëzve. Etika gjithashtu mund të shihet si relative, jo absolute, pasi sjellja etike është në sytë e shikuesit. Sido që të jetë, sjellja dhe sjellja etike zakonisht i referohen përputhjes me normat shoqërore të pranuar përgjithësisht.

Në lidhje me etikën është profesionalizmi, i cili kërkon një standard të lartë të punës dhe respektimin e standardeve dhe parimeve të caktuara që kanë të bëjnë me punën specifike që

duhet bërë. Profesionalizmi përfshin aftësitë, kompetencën, efikasitetin dhe efektivitetin. Institucionet publike ekzistojnë për të mirën publike dhe punësojnë nëpunësit publikë për të bërë shërbime për të siguruar një jetë më të mirë për të gjithë. Sektori publik karakterizohet nga sjellje joprofesionale dhe joetike (Th.Richard, 2016).

Teknologjia e informacionit (IT) ka një rol qendror në tregti, industri, qeveri, mjekësi, arsim, argëtim dhe shoqëri në përgjithësi. Përfitimet e saj ekonomike dhe sociale vështirë se kanë nevojë për shpjegime. Por si çdo teknologji tjetër, Teknologjia Informativë gjithashtu ka implikime problematike, dhe disa ndikime negative në shoqërinë tonë. Ajo paraqet dhe krijon disa çështje që lidhen me etikën dhe përgjithësisht përmban tri lloje kryesore të çështjeve etike: privatësia personale, e drejta e aksesit dhe veprimet e dëmshme. Le të shikojmë më nga afër në këto çështje, duke eksploruar në secilin rast mënyrat në të cilat ata ndikojnë në reagimet publike ndaj këtij ndryshimi teknologjik (Mälardalen University, 2004).

Ligji për etikën është një ligj që fushën e tij të zbatimit e shtrin sa në qeverisjen qendrore, atë vendore, madje edhe në veprimtarinë e organizimit privat që kryejnë institucionet publike. Zbatimi i tij është i detyrueshëm për të gjithë të punësuarit në institucionet publike, një përcaktim ky shumë i gjerë e aspak i kufizuar vetëm në zyrtarët, apo nëpunësit civil. Detyrimi për të respektuar këtë ligj vjen pa dyshim prej faktit që kemi të bëjmë me një kodë etike, por ndërkohë nuk duhet harruar se ky është një kodë i etikës me baza të forta morale: zbatimi i tij do të varet në një shkallë të madhe nga formimi personal i punonjësve të institucioneve publike (E.M.Çani, 2006).

Studimi i performancës së organizatës publike është mjaft i rëndësishëm për dy arsye kryesore: së pari, sektori publik përfaqëson shtetin dhe mënyrën e qeverisjes për një vend të caktuar, në radhë të dytë, shërbimet publike janë mjaft të rëndësishme për përfituesit. Shpesh ato janë jetike dhe të pazëvendësueshme. Duke konsideruar rëndësinë e veçantë që ka performanca organizative, është e kuptueshme që për ta arritur atë është e nevojshme t'i kushtohet vëmendje e nevojshme nga ana e organizatës, si dhe të angazhohen instrumentet e duhur në kohën e duhur për këtë qëllim (E.Saliaga, 2013).

Teknologjitë e informacionit (IT) luajnë një rol kritik në transformimin e administratës publike dhe ripërcaktimin e rolit të burokracisë në një shoqëri demokratike. Aplikimet e reja të TI sjellin premtime të mëdha për qeverinë, por në të njëjtën kohë ngrenë shqetësime rreth pushtetit administrativ dhe abuzimit të tij. Duke përdorur Sistemet e Informacionit Gjeografik (GIS) si shembull qendror, ky dokument siguron bazat filozofike të rolit të teknologjisë dhe diskuton rëndësinë e një diskursi etik në TI për profesionistët e shërbimit publik. Diskursi i tillë etik

duhet të bazohet në ruajtjen e vlerave demokratike dhe ruajtjen e integritetit institucional të profesionistëve të TI-së në zyrën publike.

Teknologjitë e Informacionit (IT) tani janë qendrore për operacionet qeveritare. Agjencitë publike sot përballen me një sfidë të dyfishtë: jo vetëm që kanë nevojë të fitojnë dhe mbajnë IT të reja me qëllim që të sigurojnë efikasitet dhe efektivitet, por gjithashtu duhet të përputhen me vlerat e reja të TI-së në vlerat dhe pritjet demokratike, në mënyrë që teknologjia të përdoret për qytetarinë. Meqenëse është pranuar prej kohësh se kushdo që kontrollon informacionin ka gjithashtu fuqi, çështja e etikës në teknologji në epokën dixhitale të sotme është me rëndësi në rritje në shërbimin publik. Të gjitha pyetjet etike dalin fillimisht nga agjencia njerëzore. Teknologjia, për shkak të aftësisë së saj për të shtuar kompetencat mendore dhe fizike të qenieve njerëzore, qëndron në rolin e një coconspirator. Joshja e aftësive për rritjen e fuqisë e bën teknologjinë një induktues të llojit, një mbështetje e domosdoshme por jo e mjaftueshme për shumë nga çështjet etike me të cilat përballemi sot (A.Haque, 2003).

Por fatkeqësisht, në epokë të internetit, është shumë e lehtë për personat e pandershëm për të sulmuar privatësinë, për të pasur qasje në informacionin privat, për të korrupuar dhe shkatërruar të dhëna dhe mjete të vlefshme. Dhe më e rëndësishmja, mënyra që nga dita në ditë po bëhemi gjithnjë e më shumë e varur nga të dhënat e përpunuara nga kompjuterët nëse të dhënat e hyrjes janë të korrupuara ose ka ndonjë virus të padetyrueshëm në program atëherë informacionin që e kemi punuar është i detyruar të humbasë integritetin. Prandaj kujdes duhet të mirëmbahet për të ruajtur integritetin e të dhënave dhe fatkeqësisht, personat e pandershëm në botën e internetit janë shumë të vetëdijshëm për këtë fakt dhe punojnë edhe më shumë për të shkelur sigurinë. Dhe për fat të keq, krimet kompjuterike sot nuk janë të kufizuara vetëm në kategoritë e përmendura më lart, por çdo ditë shfaqen forma të reja të krimeve. (M.Mishra, 2015)

Aplikimet e Teknologjisë së Informacionit janë gjithnjë e më të përhapura në botën e administratës publike. Teknologjia informative po transformon vërtet mënyrën se si jetojmë, mësojmë, punojmë dhe luajmë. Siç është vërejtur në këto vite ky ndryshim në formale struktura organizative është e lehtësuar në masë të madhe nga TI pasi ofron qasje më të madhe dhe të dhëna të cilësisë më të larta për punonjësit brenda dhe në të gjithë nivelet organizative. Në një kuptim Teknologjitë e Informacionit janë konsideruar si ndërmjetës aktive në ristrukturimin e hierarkive organizative në administratën publike. Kjo ka lejuar menaxherët në administrata publike të depërtojnë nën sipërfaqen institucionale për të vëzhguar ndryshime kritike në

strukturimin e organizatave. Në shumë diskutime mbi ndikimet e Teknologjisë së Informacionit në administratën publike, ka një tendencë të theksohet ose një model utopik i bazuar në një idealizim të përfitimeve pozitive që Teknologjia e Informacionit sjell në administratën publike dhe qytetarët në përgjithësi, ose një vizion në të cilin efektet e IT-të janë përgjithësisht jodemokratike, të pabarabarta dhe dehumanizuese. (A.Haque, 2003).

3.1. Vlerat, etika dhe teknologjia e informacionit në Administratën Publike

Në shkrimet mbi administratën publike, fushat tematike të vlerave dhe etikës dhe të teknologjisë së informacionit (IT) kanë marrë vëmendje të konsiderueshme, por kryesisht të ndara. Bashkësia e administratës publike mund të përfitojë duke u mbështetur në bursa në fushën e informimit dhe etikës kompjuterike dhe duke zhvilluar vetë trupin e vet të hulumtimit me qëllim sensibilizimin e shërbyesve publikë ndaj efekteve të ndryshimeve në IT mbi vlerat dhe etikën. Ky artikull përqendrohet në zhvillimet në përdorimin e IT (për shembull, teknologjitë e vetëshërbimit, Big Data, Interneti i Gjërat) si një bazë për vlerësimin e implikimeve të tyre për vlerat dhe etikën e sektorit publik. Kërkimi është i nevojshëm në masën në të cilën vlerat dhe regjimet etike të organizatave publike marrin parasysh ndikimin e ndryshimeve në TI; shkalla në të cilën komponentët e ndryshëm të këtyre regjimeve mund të nxisin ndjeshmërinë ndaj implikimeve të këtyre ndryshimeve; dhe rëndësia për sektorin publik të këtyre çështjeve të reja etike si etika robotike. Konfliktet e vlerave dhe dilemat që dalin nga përparimet në teknologjitë digjitale argumentojnë për masa të fuqishme për të njoftuar nëpunësit publikë ndikimin e teknologjive (K.Kernaghan, 2014).

Është e rëndësishme të theksohet rëndësia e teknologjisë kompjuterike në punën që ne bëjmë. Ne jo vetëm që ndjekim ata që paraqesin raporte të zbulimit, por edhe marrëveshjet e tyre të etikës. Shumë zyrtarë të etikës shtetërore mendojnë se mënyra më e mirë për të bërë zyrat e etikës është joefektive t'i mohojë ato teknologjinë kompjuterike që ata kanë nevojë për të kryer punën e tyre. Ata më tej argumentojnë se në disa shtete amerikane, legjislatura ose qeveritarët qëllimisht i mohojnë ato burimet e nevojshme për të bërë punën.

Teknologjia nuk është vetëm një mekanizëm për të lehtësuar punën tonë; ajo është gjithashtu një metodë për të lehtësuar barrën për ata që duhet të jenë në përputhje me ligjet në fusha si zbulimi financiar. Për shembull, ne jemi shumë afër që të kemi një sistem elektronik të zbulimit që do të zvogëlonte barrën e punonjësit dhe zyrtarit të rishikimit. OGJ ka punuar edhe me

Departamentin e Drejtësisë në zhvillimin e një lojë kompjuterike interaktive mbi etikën. Së fundmi, ueb faqja e OJG-së në internet ka qenë jashtëzakonisht e suksesshme dhe përmban informacione të hollësishme rreth ZRPP-së, ligjeve dhe rregulloreve që interpreton dhe zhvillon, si dhe një përshkrim të hollësishëm të programeve të tij. (G.Bertucci, 2000).

Çdo shpikje teknologjike ka ndikime pozitive dhe negative në shoqëri. Ajnshtajni duke i dhënë teorinë e energjisë bërthamore, pasi kurrë nuk ka pritur që zbulimi i tij do të përdoret ndonjëherë për një shkatërrim të tillë shkatërrues në Hiroshimë dhe në Nagasaki, gjithashtu nuk ishte e njohur gjatë viteve 19 që teknologjia e komunikimit e vonuar do të kishte aq shumë drejtime alarmante lidhur me të. TIK siguron mjete më të lehta dhe efikase për ruajtjen dhe rikthimin e informacionit, por në të njëjtën kohë vuan nga pirateria e materialeve, software, të dhënave, muzikës, videove, etj. Në shkallë të gjerë. Interneti siguron qasje të menjëhershme në të gjitha llojet e informatave të dobishme në majë të gishtave, por në të njëjtën kohë vuan nga plagjiatura, ngarkimi ilegal, shkarkimi, kopjimi, vjedhja dhe keqpërdorimi i pronës intelektuale. TIK ka krijuar mundësi të mira pune për punëtorët në njërin anë dhe nga ana tjetër ka krijuar papunësi të ngushtë mes grupeve jo-teknologjike. Teknologjia e Komunikimit ka bërë tregti, investime, biznese më të thjeshta dhe të pastra përmes tregtisë elektronike dhe transaksioneve on-line gjithashtu edhe lehtësime në punën administrative, por vuan nga krimet kibernetike, falsifikimi, sabotimi, hakerat dhe humbja. Interneti e ka bërë të gjithë botën një fshat të vogël intelektual, por në të njëjtën kohë është i ndotur me përmbajtje të tmerrshme si pornografia, spam, krimbat dhe viruset (M.Mishra, 2015).

Në shumë diskutime mbi ndikimet e IT në administratën publike, ekziston një tendencë për të theksuar ose një model utopik të bazuar në një idealizim të përfitimeve pozitive të Teknologjisë së Informacionit që sjell në administratën publike dhe qytetarët në përgjithësi, ose një vizion mbi të cilin efektet e IT-të janë përgjithësisht jodemokratike, të pabarabarta dhe dehumanizuese. Sidoqoftë, siç vërehet, shumica e gjetjeve të hulumtimit sugjerojnë se TI ka një ndikim pozitiv (74%) sesa një negativ (19%) në administratën publike. Ndikimi pozitiv i IT në administratën publike mund t'i atribuohet tre fushave të aftësive organizative:

1. Cilësia e informacionit,
2. Efikasiteti dhe
3. Efektiviteti i qëllimeve organizative.

Megjithëse shumica e hulumtimeve në administratën publike sugjerojnë se Teknologjia e Informacionit kishte ndikim pozitiv në aftësitë organizative dhe efektivitetin, shumica gjithashtu tregoi se ndikimi negativ i Teknologjisë së Informacionit në administratën publike ishte kryesisht nga mos respektimi i kodit të etikës profesionale në Teknologjinë e

Informacionit. Ndryshimet më dinamike në administratën publike në lidhje me IT kanë ndodhur për shkak të rritjes dramatike të përdorimit të internetit, duke hapur rrugën e e-geverisjes. (A.Haque, 2003).

3.2. Roli i Etikës profesionale të IT në Administratën Publike

Etika dhe integriteti brenda shërbimit civil është përgjegjësi e disa institucioneve dhe strukturave të themeluara qoftë me ligje apo me akte nënligjore. Përgjegjësia për monitorimin e zbatimit të parimeve dhe rregullave për etikën në kuadër të shërbimit civil i përket Ministrisë së Administratës Publike gjegjësisht Departamentit të Administrimit të Shërbimit Civil. Ligji për Shërbimin Civil të Kosovës përcakton themelimin e Komisioneve Disiplinore dhe Komisioneve të Ankesave në çdo institucioni të administratës qendrore dhe komunale, si organe për zgjidhjen e kontesteve dhe pranimin e ankesave. Vendimet e komisioneve për zgjidhjen e kontesteve dhe të ankesave janë të detyrueshme për institucionet e administratës publike dhe për të gjitha palët përkatëse. Kundër vendimeve të tyre mund të paraqitet ankesë në Këshillin e Pavarur Mbikëqyrës Shërbimit Civil të Kosovës. Kryesuesi dhe anëtarët e komisionit për zgjidhjen e kontesteve dhe të ankesave janë nga radhët e nëpunësve civilë, me përgatitje superiore shkollore, emërohen nga Sekretari i Përgjithshëm apo nga pozitat ekuivalente të institucioneve përkatëse në periudhë dy (2) vjeçare, me mundësi vazhdimi, dhe pasqyrojnë diversitetin e shoqërisë kosovare, duke përfshirë sidomos diversitetin gjinor (M.Shala, 2015).

Ka një çështje tjetër që duhet të adresohet para nesh, mund të fillojë studimin e problemeve aktuale të etikës dhe IT në Administratën Publike. Edhe nga diskutimet e deritanishme, duhet të jetë e qartë se unë mendoj se vlen të përpiqemi të gjejmë përgjigjen më të mirë që mundemi në pyetjet etike në sektorët publike. Fakti i qartë se ka mosmarrëveshje rreth pyetjeve etike nuk tregon më shumë se është e kotë të përpiqesh të përcaktosh përgjigjen më të mirë për pyetjet etike sesa mosmarrëveshjet rreth çështjeve shkencore do të tregonin se është e kotë të përpiqesh të zgjidhësh mosmarrëveshjet shkencore. Mosmarrëveshjet rreth çështjeve shkencore mund të jenë gjithashtu të rënda dhe gjithashtu mund të zgjasin një kohë të gjatë. Në rastin e çështjeve etike, gjithsesi, ka dëshmi të mirë se ka pasur progres. Disa praktika të falura në Shtetet e Bashkuara më pak se 200 vjet më parë, të tilla si skllavëria, tani konsiderohen si të egër. Kështu

konsensusi mund të zhvillohet me kalimin e kohës në përgjigjet e pyetjeve etike (R.A.Schults, 2006).

Ndryshe nga çdo herë tjetër në historinë moderne, duke pasur grupe të ndryshme të të dhënave në një sistem të organizuar, mundësia e menaxherëve publikë të kenë qasje në informacione të ndryshme qytetare në pajisjet e tyre desktop apo në dorë. Është e qartë se roli i menaxherëve publikë në shoqëri ka shkuar përtej shërbyesve të qytetarëve dhe interesin e tyre për të gjetur mënyra për të mbrojtur dhe menaxhuar burimet e tyre të informacionit. Prandaj, epërsia e teknologjive të informacionit ka krijuar një të keqe të domosdoshme të tejmbushjes së informacionit që mund të jetë në kundërshtim me vlerat demokratike që i çmojmë. Prandaj, në një demokraci, bëhet e domosdoshme të fillohet një diskurs i cili siguron udhëzime etike për menaxherët publikë në përputhje me vlerat demokratike, një subjekt që ka marrë vëmendje të kufizuar në vitet e fundit. Ky material siguron një kuptim më të gjerë të rolit të teknologjisë në një demokraci dhe identifikon nevojën për një diskutim etik për përdorimin e TI në shërbimin publik. Letra është e ndarë në tri pjesë. E para diskuton rolin e TI në administratën publike dhe bazat teorike prapa sistemeve të informacionit në përgjithësi. E dyta përdor Sistemin e Informacionit Gjeografik (GIS), një nga IT-të më të përdorura në qeveritë lokale, si shembull qendror se si etika dhe teknologjia janë me rëndësi bashkëkohore për ruajtjen e integritetit institucional të profesionit të shërbimit publik. Pjesa përfundimtare paraqet themelet për një diskurs në teknologji dhe etikë në administratën publike (A.Haque, 2003).

Etika e Teknologjisë së Informacionit në shërbimin publik ka të bëjë me aplikimin praktik të standardeve morale në qeverisje. Etika e Teknologjisë së Informacionit në shërbimet publike lidhet me mënyrën se si individit e ndien si duhet të sillet me ruajtjen e të dhënave. Ajo bën fjalë për vlerat dhe aplikimin e tyre në një kontekst të dhënë. Etika në Teknologjinë e Informacionit në Administratë publike, në kuptimin e përdorur këtu, përfshin jo vetëm sigurimin e shërbimeve publike të veçanta, shumë prej të cilave mund të numërohen, por edhe cilësinë e shërbimeve dhe në disa raste, veçanërisht në nivele më të larta, marrjen e vendimeve si dhe kontributin në vendimet se ç' duhet bërë.

Me fjalë të tjera, etika në teknologjinë e Informacionit në administratë publike nuk ka të bëjë vetëm me menaxhimin e shërbimeve publike, e cila në vetvete ngre një mori problemesh etike; ajo ka të bëjë gjithashtu dhe me përcaktimin e vlerave dhe të objektivave të shoqërisë më në përgjithësi, si dhe me cilësinë e punës së qeverisë. Natyrisht, në demokracitë moderne janë qeveritë e zgjedhuara ato që vendosin përfundimisht programet e punës për të vepruar dhe që janë përgjegjëse para elektoratit. Megjithatë, politikat për veprim nuk mund të vendosen vetëm nga politikanët; pasi edhe administratorët japin kontribute të rëndësishme. Në fakt, shembujt

ndryshojnë nga njëri tjetri. Ka administratorë në situata dhe vende të ndryshme që kanë më shumë kompetenca se në disa vende të tjera. Ekuilibri relativ i këtyre veprimtarive ndryshon në përputhje me kufizimet e mjedisit politik në vende e në kohë të ndryshme. Shumë gjëra varen gjithashtu edhe nga presioni ose preferencat e njerëzve dhe përfaqësuesve të tyre. Ndryshime ka jo vetëm midis etikës së shërbimit publik në sisteme të ndryshme politike dhe midis vendeve që e konsiderojnë veten si demokraci liberale, por gjithashtu ndryshime të rëndësishme ka edhe midis punës në shërbimet publike dhe punës në vende të tjera. (R.A.Champan, 2002).

4. Rast Studimit: Termocentrali „Kosova B”

Zhvillimi hovshëm i etikës në teknologjinë Informative, në vendet e ndryshme të punës, ka bërë edhe fuqizimin e punëtorëve ku tash nga viti 2009 punëtorët din se ku të shkojnë dhe ti paraqesin problemet etike dhe morale rreth pakënaqësive të tyre.

Në KEK, përkatësisht në Divizionin e prodhimit të energjisë elektrike në Termocentralin „Kosova B” nuk ka pasur asnjë hulumtim rreth këtij problemi të kësaj natyre, d.m.th., nuk është ditur asnjë statistikë rreth problemeve me etikës e punës në këtë industri.

Divizioni i Termocentralit TC „Kosova B” ka katër departamente ku në secilin departament i ka menaxherët e departamenteve të cilët janë drejtpërsëdrejti përgjegjës për çdo problem të këtyre departamenteve të cilat do ti përmendim më poshtë:

1. Departamenti i prodhimit,
2. Departamenti i mirëmbajtjes,
3. Departamenti i inxhinjeringut dhe
4. Departamenti i mbështetjes afariste.

Departamenti i prodhimit ka për detyrë vetëm eksploatimin e energjisë elektrike ku në këtë departament prodhimi i energjisë elektrike është nëpërmjet Teknologjisë Informative, ku punëtorët dhe udhëheqësit e tyre i kanë të njohura problemet me rregulloren e punë si dhe janë të njoftuar për kodin e etikës dhe problemet që i kanë hasur me ardhjen e kodit të etikës në termocentral.

Departamenti i mirëmbajtjes ka për detyrë mirëmbajtjen e pajisjeve punuese, ku çdo ditë punëtorët e tyre kanë obligim kontrollimin e makinave që mos të vije deri tek avaria e pajisjeve dhe sigurimin e tyre, ky departament ka për detyrë që çdo kërkesë të punës ta paraqes nëpërmjet teknologjive të Informatikës ku si shfrytëzim kanë kompjuterët dhe rrjetin e internetit.

Departamenti i inxhinjeringut, ky departament harton planet e mirëmbajtjes së pajisjeve dhe makinave të ndryshme, planifikon remontet si dhe revizionet në të mirë të Termocentralit Kosova „B” si dhe implementon çdo projekt i cili realizohet në aftësimin e makinave dhe pajisjeve të Termocentralit, ku të gjitha projektet janë të paraqitura në forma të ndryshme elektronike duke shfrytëzuar kompjuterët dhe internetin, ku edhe këtu është i nevojshëm shumë etika e teknologjisë së Informacionit.

Departamenti i mbështetjes afariste, ky departament ka për detyrë udhëheqjen e depove të materialeve të ndryshme dhe për furnizime me pajisje rezervë të departamenteve të cekura më lartë, pra bënë pranimin e materialeve në depo si dhe dhënë e tyre sipas kërkesë së punëtorëve dhe pranon dhe jep çdo pajisje mbrojtëse të punëtorëve, e gjitha kjo punë kryhet në forma të ndryshme elektronike, duke shfrytëzuar pajisjet e teknologjisë Informative..

Pra, siç e cekëm edhe më lartë Divizioni i termocentralit ka gjithsejtë katër departamente dhe secili departament ka punonjësit dhe detyrat e veta.

Me ardhjen e kodit të etikës në fuqi nga implementimi i rregullores për kodin e etikës në termocentral kanë ndryshuar dhe zvogëluar edhe problemet që rregullohen me kodin e etikës së punës në Termocentral.

Kod i Sjelljes është lëshuar sipas ligjit aktual, dhe në përputhshmëri me, Nenin 35.1 të Ligjit mbi Ndërmarrjet Publike (Ligji Nr. 03/L-087), dhe Nenin 18 të Licencës së Operatorit të Sistemit të Shpërndarjes, që mbahet nga KEK-u (këtu e tutje “Kodi”). Për më tutje, përmbajtja

e këtij Kodi është aprovuar nga Zyra e Rregullatorit të Energjisë sipas Vendimit Nr. D-195_2009.

4.1. Metodologjia e hulumtimit

Sikurse çdo punim tjetër edhe ky punim i tezës së magistraturës kërkon që të përdoret metodologjia e punës gjatë hartimit të tij. Prandaj, përveç lëndës së studimit, ky punim do t'i ketë edhe metodat e veta të studimit. Përpjekje maksimale do t'i kushtohet asaj që metodat e punës t'i përshtaten sa më shumë lëndës së punimit.

Si metoda kryesore të këtij punimi do të përdoren: metoda analitike, metoda krahasuese, metoda e paraqitjeve tabelore dhe grafike.

Punimi do të bazohet në literaturë shkencore dhe profesionale nga fusha e etikës profesionale. Ndërsa të dhënat e hulumtimit empirik do të sigurohen në Kompaninë KEK, përkatësisht në Termocentralin TC „Kosova B”, me anë të pyetësorit dhe intervistës. Të dhënat tjera-sekondare do të sigurohen nga publikime të ndryshme dhe nga interneti.

Hulumtimi do të ndjekë metodologji të tipit të dy matjeve me pyetje të njëjta në ambiente të ndryshme për etikën profesionale në departamentet e përzgjedhura të ndryshme të këtij Termocentrali, si dhe intervistë me punëtorë të departamenteve, me udhëheqësit të drejtpërdrejt të punëtorëve, për të nxjerrë rezultate të gjendjes aktuale të aplikimit të etikës profesionale në vende të ndryshme të punës.

Bazuar në pyetjen e hulumtimit, kuptojmë se do të aplikohet dizajn i hulumtimit të përzier, me çka do të mësojmë për gjendjen reale dhe gjetjen e përgjigjes në pyetjen e hulumtimit, përgjigje e cila do të na ndihmon të ndërtojmë eventualisht edhe një teori të hulumtimit për gjendjen dhe arsyet e integritetit të plotë të etikës profesionale në teknologjinë Informativë në çdo departament të Termocentralit.

Ndërkaq përmes matjes së dytë, intervistës, e dizajnuar për hulumtim cilësorë do të gjenden përgjigjet edhe në aspektin cilësorë por edhe duke përforcuar përgjigjet e gjetura nga matja e parë përmes pyetësorit. Këto dy matje do të na dërgojnë në ndërtimin e një teorie e cila do të

ketë për synim përmirësimin e dobësive të hasura e me këtë edhe rritjen e cilësisë dhe kualitetit të punës si dhe besueshmërinë në kodin e etikës në shfrytëzimin e teknologjive Informative në Termocentralin „Kosova B”.

Instrumente për mbledhjen e të dhënave sasiore është realizuar anketa me punëtorët që shfrytëzojnë pajisjet e Teknologjisë Informative duke shfrytëzuar pyetësit të strukturuar. Ndërkaq si instrument për mbledhjen e të dhënave cilësore është përdorur metoda e intervistës, sipas një pyetësi gjysmë të strukturuar.

Edhe pse pyetja e parashtruar në emërtim të këtij projekti mund të klasifikohet si hulumtim i llojit kualitativ, megjithatë ky hulumtim ka dizajn të përzier të hulumtimit, pasi që përgjigjet gjatë intervistës do të japin përgjigje të hulumtimit cilësor.

Përpunimi i të dhënave do ketë qasje induktive, ashtu që pas përfundimit të analizës së të dhënësve nga pyetësi dhe nga intervista të ndërtohet një teori interpretuese bazuar në rezultatet e analizuara.

4.2. Rëndësia e punimit

Rëndësia e kësaj teze të Magjistraturës do të jetë edhe bashkëpunimi dhe ndërveprimi që bazohet në klimë pozitive të aplikimit të kodit të etikës në shfrytëzimin e pajisjeve të Teknologjisë Informative dhe që të mundëson dhe do të promovon bashkë-udhëheqjen e punës në me punëtorët që shfrytëzojnë pajisjet e Teknologjisë Informative në pajtim me nevojat dhe interesat e kodit të etikës në shfrytëzimin e pajisjeve të teknologjisë Informative.

Nga ky lloj i do të përfshihen punëtorët e departamenteve në planifikim tim të hulumtimit ku me zbatim të përbashkët të aktiviteteve që e përkrahin kodin e etikës në shfrytëzimin e pajisjeve të Teknologjisë Informative do të rishikohen të gjitha problemet që janë të dukshme rreth aplikimit të kodit të etikës profesionale në shfrytëzimin e Teknologjisë Informative në departamente të ndryshme të Termocentralit. Po ashtu rëndësia tjetër do të jetë edhe ofrimi i mundësisë për angazhim më aktiv në të drejtat e punëtorëve rreth aplikimit të kodit të etikës profesionale në shfrytëzimin e pajisjeve të Teknologjisë Informative.

4.3. Paraqitja e rezultateve

Pas realizimit të hulumtimit me anë të pyetësorit me punëtorët e Termocentralit TC „Kosova B” kemi formuluar tabelën 4.1 në të cilën i kemi futur të dhënat e realizuara me anë të pyetësorit të marra nga punëtorët e këtij termocentrali rreth problemeve me aplikimin e etikës profesionale në shfrytëzimin e teknologjisë së informacionit në Termocentralin „Kosova B”

Tabela nr.1. Të dhënat e realizuara në formë tabelore nga pyetësori, i cili është realizuar më anë të anketimit të punëtorëve në Termocentralin „Kosova B”.

Realizimi i pyetësorit me punëtorët të cilët shërbejnë teknologjinë e informacionit në TC „Kosova B”			
1. Gjinia e të anketuarve	Meshkuj	Femra	Gjithsej
	60	50	110
2. Mosha mesatare	Meshkuj	Femra	Gjithsej
	51.3 vjeçare	53.88	52.52
3. Shkollimi i të anketuarve e gjinisë mashkullore	Shkolla e mesme	Fakulteti	Master
	40	15	5
Shkollimi i të anketuarve e gjinisë mashkullore	Shkolla e mesme	Fakulteti	Master
	38	8	4
4. A ka organizata juaj kodë të Etikës?	Po	Jo	Gjithsej
	60 + 50	0	110
5. A e dinë të punësuarit kujt ti raportojnë ndonjë shkeljet e kodit të etikës?	Po	Jo	Gjithsej
	52 + 47	8 + 3	110
6. A mendon se etika profesionale parandalon krimin kompjuterik në institucionin publik?	Po	Jo	Gjithsej
	38 + 45	22 + 5	110
7. A mendon i punësuarit që do të ndërmerren masa ndaj atyre të cilët shkelin kodin e etikës?	Po	Jo	Gjithsej
	32 + 31	28 + 19	110

8. A kanë nevojë të punësuarit në Institucionet Publike për trajnim rreth shfrytëzimit etik të Teknologjive të Informacionit?	Po	Jo	Gjithsej
	55 + 44	5 + 6	110
9. A e parandalon Etika profesionale e teknologjive të informacionit keqpërdorimin e privatësisë personale në institucionet publike?	Po	Jo	Gjithsej
	38 + 37	22 + 13	110
10. A duhet të jetë Etika profesionale e IT e inkuorporuar në kuadër të kodit të sjelljes etike në institucionet publike?	Po	Jo	Gjithsej
	57 + 50	3	110

Në pjesën tjetër ne do t'i paraqesim të dhënat në formë grafiku, të nxjerra nga pyetëtori të cilin e kemi realizuar me të anketuarit në Termocentralin TC „Kosova B”.

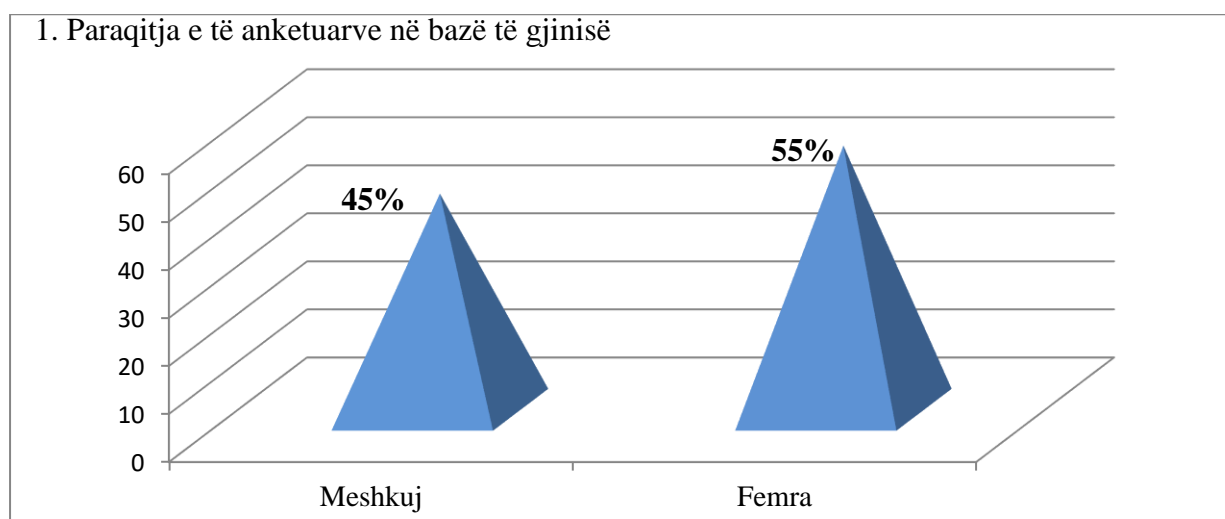

Fig.4.1. Paraqitja e grafike e përqindjes së të anketuarve në bazë të gjinisë mashkullore.

Në bazë të diagramit të mësipërm mund të themi se nga pjesëmarrësit në pyetësor, gjithsej janë 110 të anketuar ku ne mund të themi se nga ky diagram del se 55% të të anketuarve janë të gjinisë mashkullore dhe 45% të të anketuarve janë të gjinisë femërore.

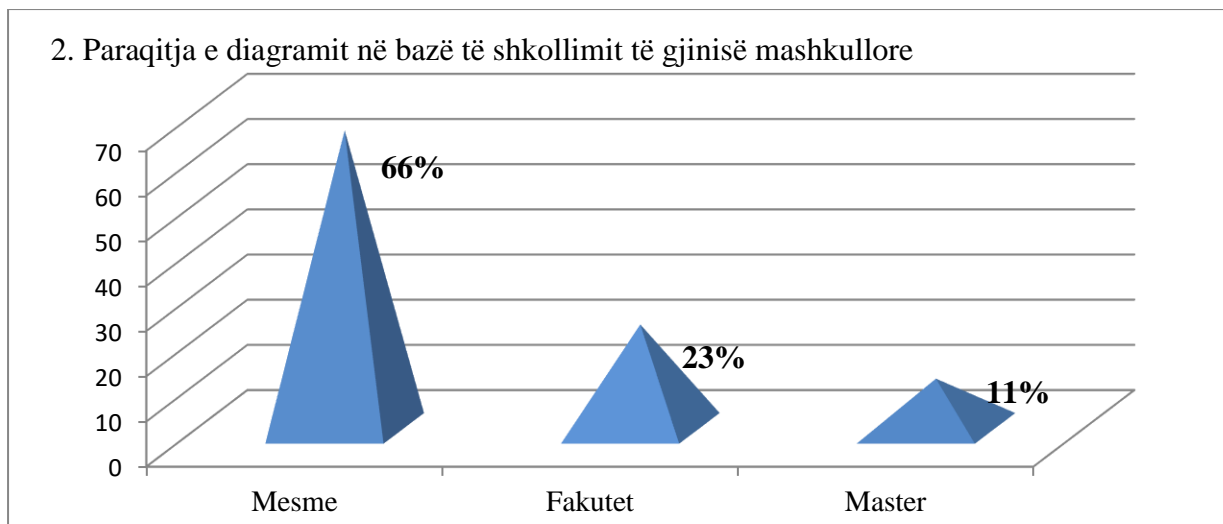

Fig.4.2. Paraqitja e grafike e përqindjes së të anketuarve në bazë të gjinisë femërore.

Duke u bazuar në diagramin e mësipërm mund të themi se kemi marr nivelin e shkollimit në bazë të gjinisë mashkullore ku mund të themi se 66% të të anketuarve në bazë të gjinisë mashkullore janë me shkollim të mesëm dhe se 23% të të anketuarve janë me fakultet dhe se 11% të të anketuarve janë me nivelin Master.

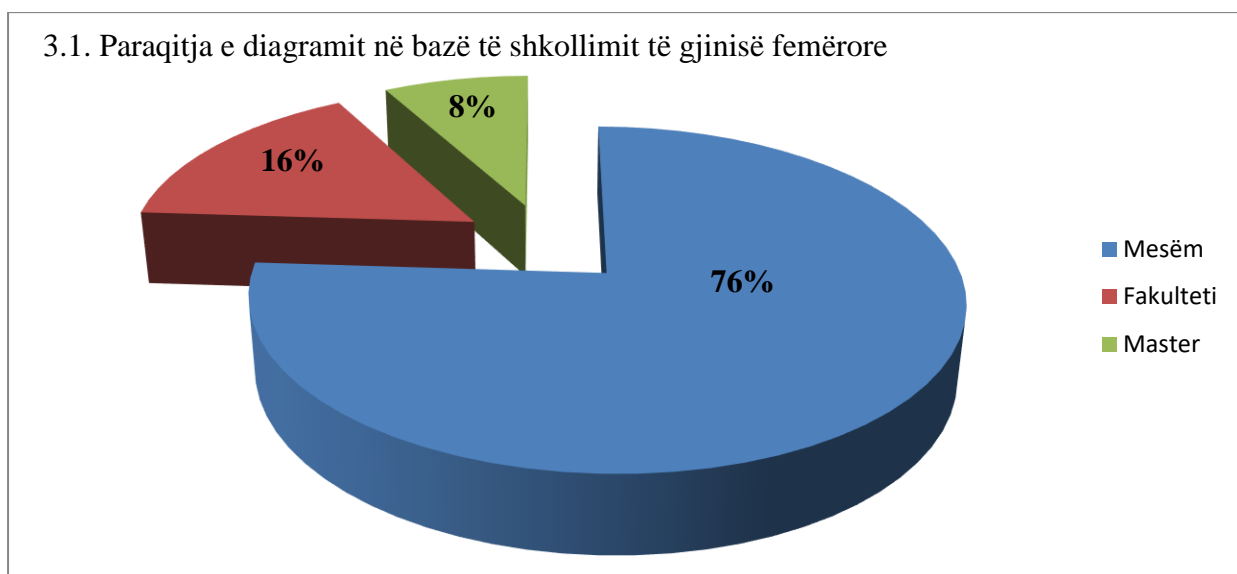

Fig.4.3. Paraqitja e grafike e përqindjes së të anketuarve në bazë të gjinisë

Nga diagrami i mësipërm mund të themi se kemi marr nivelin e shkollimit në bazë të gjinisë femërore ku mund të themi se 76% të të anketuarve në bazë të gjinisë femërore janë me shkollim të mesëm dhe se 16% të të anketuarve janë me fakultet dhe se 8% të të anketuarve janë me nivelin Master.

4. A ka organizata juaj kodë të Etikës?

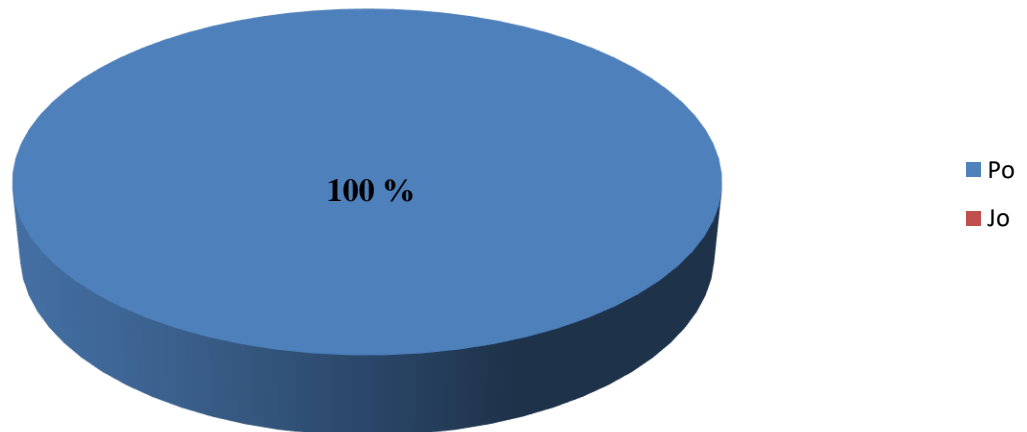

Fig.4.4. Paraqitja e grafike e pyetjes se a ka organizata kod të etikës apo jo.

Nga diagrami i mësipërm mund të themi se të gjithë të anketuarit të cilët kanë marrë pjesë në anketën e realizuar në bazë të pyetësorit e kanë me dije se në KEK, përkatësisht në Termocentralin TC „Kosova B” ekziston kodi i etikës.

5. A e dinë të punësuarit kujt ti raportojnë ndonjë shkeljet e kodit të etikës?

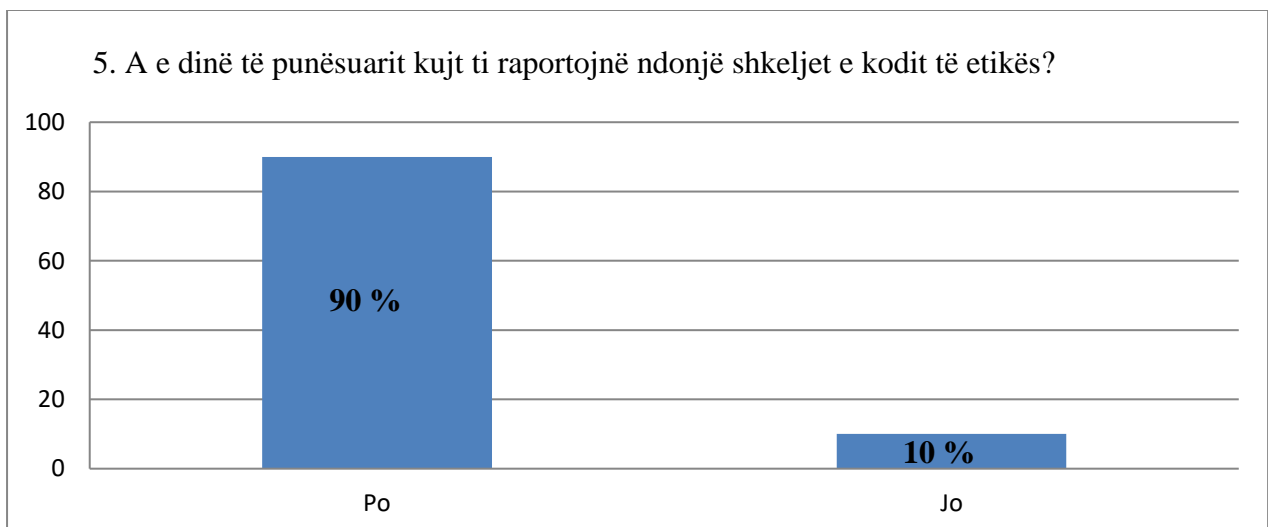

Fig.4.5. Paraqitja e grafike e pyetjes se a dinë të punësuarit kujt ti raportojnë ndonjë shkelje të kodit të etikës.

Nga diagrami i mësipërm mund të themi se 90% të të anketuarve e dinë se kujt ti raportojnë në qoftë se ka ndonjë shkelje të kodit të etikës në termocentral dhe se 10% të tyre nuk kanë fare idenë se kujt duhet ti raportojnë ndonjë shkelje të kodit të etikës profesionale në shfrytëzimin e teknologjisë informative.

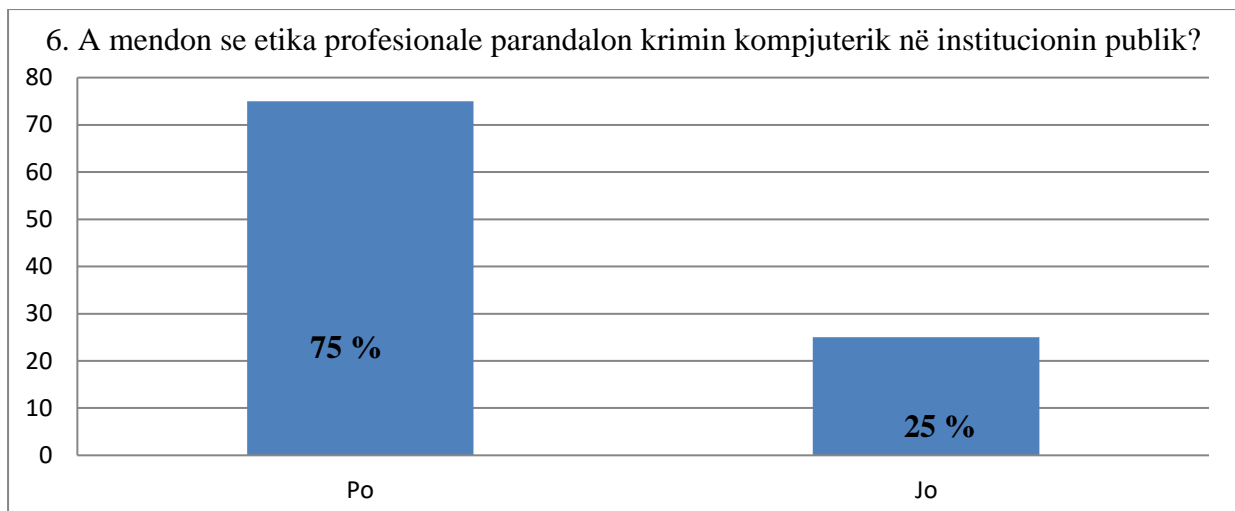

Fig.4.6. Paraqitja e grafike nga pyetja se a mendojnë të anketuarit se a e parandalon etika profesionale krimin kompjuterik në institucionin publik.

Nga diagrami i mësipërm mund të themi se 75% të të anketuarve deklarojnë se etika profesionale parandalon krimin kompjuterik në institucionin publik dhe se 25% të të anketuarve deklarojnë se etika profesionale nuk e parandalon krimin kompjuterik në institucionet publike, pra siç u tha ne mundë të themi që hipoteza H1 është realizuar me pozitivitet nga të anketuarit.

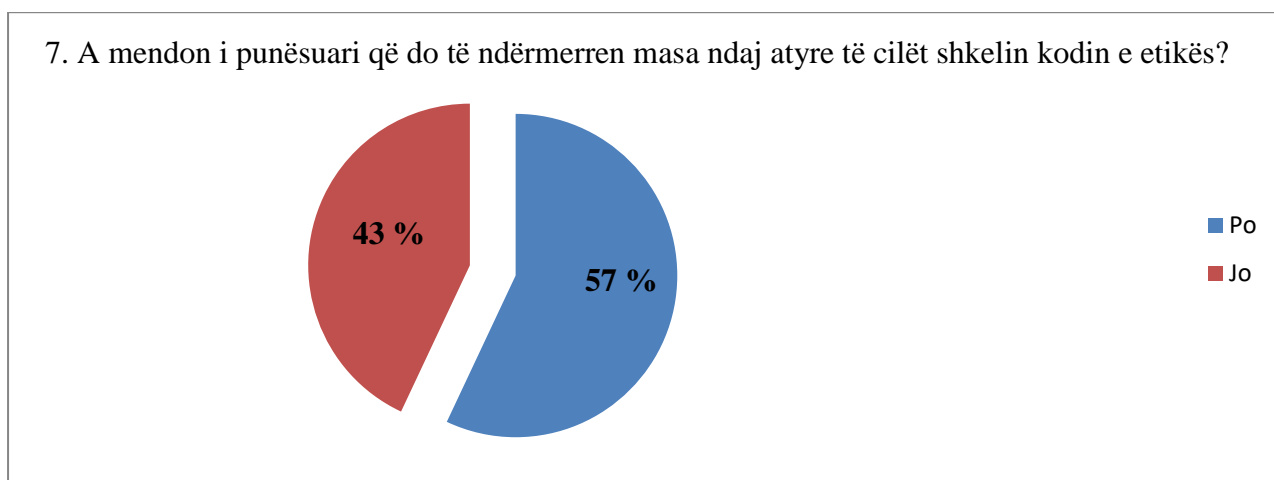

Fig.4.7. Paraqitja e grafike nga pyetja se a mendojnë të anketuarit se a do të ndërmarrin masa ndëshkuese ndaj atyre që shkelin kodin e etikës profesionale.

Nga diagrami nr.4.7 mund të themi se 57% të të anketuarve deklarojnë se komisioni do të merr masa ndëshkuese ndaj atyre që shkelin kodin e etikës dhe se 43% të të anketuarve deklarojnë se komisioni nuk do të merr fare masa ndaj atyre që shkelin kodin e etikës në vendet e tyre të punës.

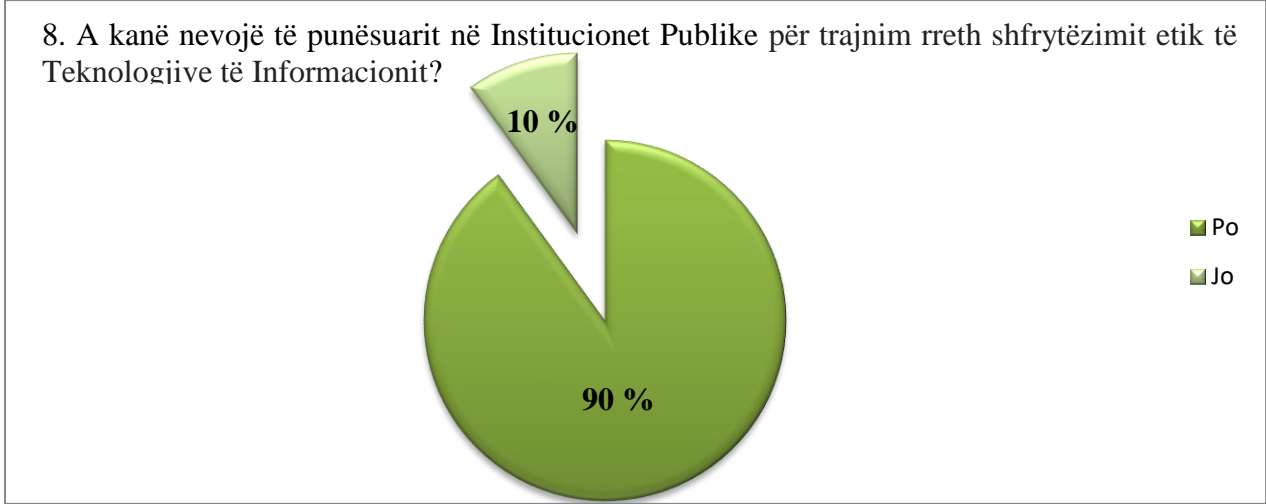

Fig.4.8. Paraqitja e grafike e diagramit nga pyetja se a kanë nevojë të punësuarit në institucionet publike për trajnim rreth shfrytëzimit të etikës profesionale të Teknologjisë së Informacionit.

Nga diagrami i mësipërm mund të themi se 90% të të anketuarve deklarojnë se të punësuarit në institucionet publike kanë nevojë për trajnim rreth etikës profesionale në shfrytëzimin e teknologjive të informacionit dhe 10% të të anketuarve deklarojnë se të punësuarit në institucionet publike nuk kanë nevojë për trajnim për etikën profesionale në shfrytëzim të teknologjisë së informacionit nga kjo mund që u realizua në këtë diagram mund të themi se edhe hipoteza H2 është realizuar në tërësi.

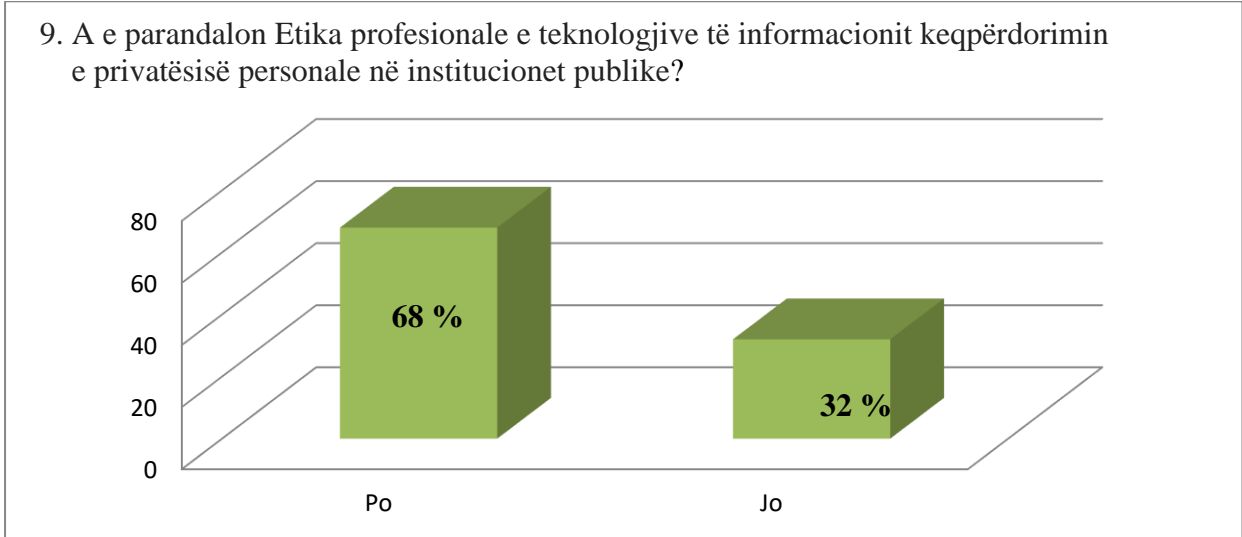

Fig.4.9. Paraqitja e grafike e diagramit nga pyetja se a e parandalon etika profesionale e teknologjive të informacionit keqpërdorimin e privatësisë personale në institucionet publike.

Nga diagrami nr.4.9 të themi se 68% të anketuarve deklarojnë se etika profesionale e parandalon keqpërdorimin e privatësisë personave në institucionet publike dhe 32% të të anketuarve deklarojnë se etika profesionale nuk e parandalon keqpërdorimin e privatësisë

10. A duhet të jetë Etika profesionale e IT e inkuorporuar në kuadër të kodit të sjelljes etike në institucionet publike.?

personale në institucionet publike kështu që nga kjo që u tha mundë të themi se hipoteza H3 është plotësuar.

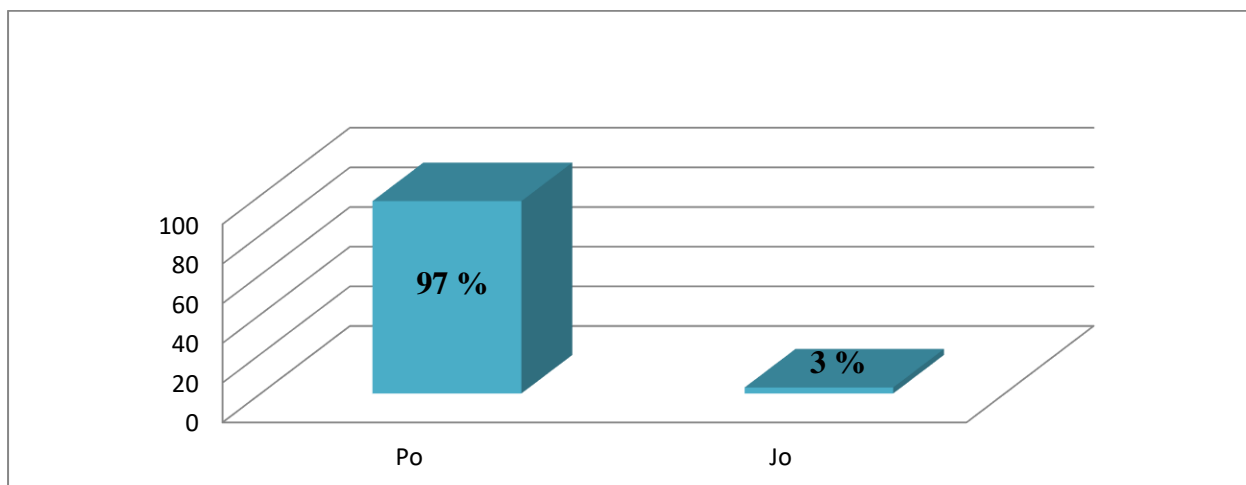

Fig.4.10. Paraqitja e grafike e diagramit nga pyetja se a e duhet të jetë etika profesionale e IT e inkorporuar në kuadër të kodit të sjelljes etike në institucionet publike.

Nga diagrami i mësipërm mund të themi se 97% të të anketuarve deklarojnë se duhet të jetë etika profesionale e IT inkorporuar në kuadër të kodit të sjelljes etike në institucionet publike dhe se 3% të të anketuarve deklarojnë etika profesionale e IT nuk duhet të jetë e inkorporuar në kuadër të kodit të sjelljes etike në institucionet publike në fund sipas të anketuarve duhet potencuar edhe hipotezën H4 nga kjo që u tha se edhe kjo hipotezë është përmbushur.

Më poshtë do ti paraqesim edhe disa sugjerim të marr nga pyetëtori i cili u realizuar me punëtorët në TC „Kosova B” të cilët i kemi anketuar rreth aplikimit të Kodit të Etikës në shfrytëzimin e Teknologjisë së Informacionit në Termocentralin TC „Kosova B”:

1. Të jenë më të sinqertë rreth marrjes së masave ndaj atyre që shkelin kodin e etikës në teknologjinë e informacionit.
2. Me sa është parë deri më sot komisioni asnjëherë nuk a dhënë ndonjë dënim të merituar për keqpërdoruesit e Etikës Profesionale në shfrytëzimin e teknologjisë së Informacionit.
3. Komisioni i etikës profesionale në Teknologjinë e Informacionit duhet ti ashpërsoi kriteret e ndëshkimeve për ata persona që e shkelin kodin e etikës në Teknologjinë e Informacionit.
4. Komisioni ta kryej detyrën sa më real.
5. të kenë besim më shumë në kodin e etikës në Teknologjinë e Informacionit.

6. Tek pyetja nr.5 nuk e besoj që punëtorët e dinë t'i adresohen komisionit për etikë në Teknologjinë e Informacionit dhe komisioni duhet të jetë më i sigurtë në marrjen e vendimeve.
7. Besoj në etikën profesionale të Teknologjisë së Informacionit si dhe në komisionin e këtij grupi.
8. Kodi nuk aplikohet sa duhet në KEK.
9. Nuk besoj në realitetin e komisionit, tek pyetja e 9, nuk e besoj privatësi se personat që punojnë në IT nuk janë të gjithë të sigurtë.
10. Vërejtja ime qëndron tek komisioni i cili gjatë marrjes së vendimeve për personat që nuk e respektojnë kodin e etikës marrin vendime të lehta.
11. Shumë suksese në implementimin e kodit të etikës në Teknologjinë e Informacionit në KEK, përkatësisht në Termocentralin TC „Kosova B”.

4.4. Analiza e rezultateve

Në bazë të analizave të rezultateve, të cilat janë marr nga diagrami nr .4.1, mund të themi se nga 110 të anketuar del se 55% të të anketuarve janë të gjinisë mashkullore dhe 45% të të anketuarve janë të gjinisë femërore. Gjithashtu duke u bazuar në diagramin nr.4.2 themi se kemi marr nivelin e shkollimit në bazë të gjinisë mashkullore ku 66% të të anketuarve në bazë të gjinisë mashkullore janë me shkollim të mesëm, 23%, janë me fakultet dhe se 11% të tjerëve janë me nivelin Master. Por edhe nga diagrami nr.4.3 themi se gjithashtu kemi marr nivelin e shkollimit në bazë të gjinisë femërore ku 76% të të anketuarve të gjinisë femërore janë me shkollim të mesëm, 16% të tyre janë me fakultet dhe se 8% të të anketuarve janë me nivelin Master.

Gjatë përpilimit të kësaj analize gjithashtu mund të themi se nga diagrami nr.4.4. mund të themi se të gjithë të anketuarit, të cilët kanë marrë pjesë në anketën e realizuar në bazë të pyetësorit, e kanë me dije se në KEK, përkatësisht në Termocentralin TC „Kosova B” ekziston kodi i etikës. Gjithashtu nga diagrami nr.4.5 themi se 90% të të anketuarve e dinë se kujt ti raportojnë në qoftë se ka ndonjë shkelje të kodit të etikës në termocentral, ndërsa 10% të tyre nuk kanë fare idenë se kujt duhet ti raportojnë ndonjë shkelje të kodit të etikës profesionale në shfrytëzimin e teknologjisë informative, por nga diagrami nr.4.6 themi se 75% të të anketuarve

deklarojnë se etika profesionale parandalon krimin kompjuterik në institucionin publik dhe se 25% të të anketuarve deklarojnë të kundërtën, dhe prapë mund të themi se nga diagrami nr.4.7 kemi 57% të të anketuarve thonë se komisioni do të merr masa ndëshkuese ndaj atyre që shkelin kodin e etikë dhe 43% deklarojnë të kundërtën.

Por, nga diagrami 4.7 themi se 90% të të anketuarve deklarojnë se të punësuarit në institucionet publike kanë nevojë për trajnim rreth etikës profesionale në shfrytëzimin e teknologjive të informacionit dhe 10% të të anketuarve deklarojnë se të punësuarit në institucionet publike nuk kanë nevojë për trajnim për etikën profesionale në shfrytëzim të teknologjisë së informacionit, ndërsa nga diagrami nr.4.8. themi se 68% të të anketuarve deklarojnë se etika profesionale e parandalon keqpërdorimin e privatësisë personave në institucionet publike dhe se 32% të të anketuarve deklarojnë të kundërtën.

Në fund duhet potencuar se nga diagrami nr.4.9. themi se 97% të të anketuarve deklarojnë se duhet të jetë etika profesionale e IT inkorporuar në kuadër të kodit të sjelljes etike në institucionet publike dhe se 3% të të anketuarve deklarojnë etika profesionale e IT nuk duhet të jetë e inkorporuar në kuadër të kodit të sjelljes etike në institucionet publiket.

4.5. Rekomandime

Gjatë përpilimit të kësaj teze të magistraturës është realizuar edhe hulumtimi mbi aplikimin e etikës profesionale në Termocentralin TC „Kosova B” të realizuar me punëtorët e këtij Termocentrali. Realizimi i këtij hulumtimi është bërë me punëtorët e Termocentralin TC „Kosova B” me anë të pyetësorit anonim, ku të cilët e përdorin kompjuterin për nevoja të ndryshme gjatë punës së tyre. Nga rezultatet e pyetësori me të anketuarit kemi nxjerr në pah realitetin e respektimit të kodit të etikës në shfrytëzimin e teknologjisë së informacionit në Termocentralin TC „Kosova B” ku ne themi se nga rezultatet e marra nga pyetësori kemi marr të gjitha përgjigjet me të anketuarit si përgjigje pozitive në implementimin e kodit të etikës në shfrytëzimin e Teknologjisë së Informacionit.

Në fund mund të potencojmë se në KEK përkatësisht në Termocentralin TC „Kosova B” aplikimi i kodit të etikës në shfrytëzimin e Teknologjisë së Informacionit ka dhënë rezultate të mira në aplikimin e këtij kodi të etikës. Gjithashtu, në fund mund ta rekomandojmë se rezultatet

e hulumtimit mund t'i vihen në shërbim dhe mund të jenë të dobishme edhe për të gjitha njësit tjera të cilat gjinden në KEK, si dhe për të gjitha institucionet e shërbimeve publike të cilat shfrytëzojnë Teknologjinë e Informacionit dhe për të gjithë të interesuarit për vazhdimin e hulumtimit në këtë lami.

4.6. Intervista me personelin e Termocentralit TC „Kosova B” rreth implementimit të kodit të etikës profesionale në shfrytëzimin e teknologjisë së informacionit në Termocentralin TC „Kosova B”

Në mënyrë që rezultatet e tezës së magistrature të jenë sa më e pasura dhe sa më bindëse është realizuar intervista me personelin Termocentralit TC „Kosova B” rreth implementimit të kodit të etikës profesionale në shfrytëzim të teknologjisë së informacionit në Termocentralin TC Kosova, ku në intervistë kanë marrë pjesë: teknologë të shërbimit të prodhimit; teknologë të shërbimit të M.RR.K-së si dhe kryeinxhinierë të prodhimit të këtij termocentrali. Më poshtë mund të shihet intervista me personelin e Termocentralit në disa shërbimet

Intervista me kryeinxhinierin e prodhimit në Termocentralin „Kosova B” për Etikën Profesionale në IT.

1. Emri dhe mbiemri i të intervistuarit:

- Hasim Shabani

2. Mosha dhe Gjinia?

- 56 vjeçar - Mashkull

3. Çfarë arsimimi keni: lloji dhe kohëzgjatja e kualifikimit tuaj?

- Fakultetin e inxhinierisë mekanike - Automatizim i Prodhimtarisë.
- 19 Vite eksperiencë në shërbimin e prodhimit të Termocentralit „Kosova B”

4. Cilat janë sfidat më të mëdha në punën tuaj dhe çfarë njohurish keni rreth kodit të etikës profesionale në IT?

- Sa i përket sfidave në termocentral këtu kemi sfida të ndryshme rreth problemeve teknike gjatë prodhimit të energjisë elektrike, dhe sa i përket njohurive rreth kodit të

etikës profesionale në IT këtu në Termocentral nuk kemi pasur ndonjë problem sidomos tek ne në shërbim të prodhimit nuk kemi hasur në ndonjë parregullsi të etika profesionale në IT.

5. A keni pasur ndonjëherë ndonjë njoftim apo ligjëratë nga ana e menaxhmentit tuaj rreth kodit të etikës profesionale në shërbimet e IT në departamentin tuaj?

Në qoftë se po, çfarë mendoni ju për këtë shërbim?

- Po kemi pasur njoftimin rreth zbatimit të kodit të etikës në Termocentral por nuk mund të themi se kemi pasur ndonjë ligjëratë apo ndonjë shpjegim rreth kodit të etikës, ne si udhëheqës kemi qenë të detyruar që kodin tua japim punëtorëve dhe që të ju tregojmë se ky kodë hynë në fuqi nga kjo datë e shtypur në rregullore.

6. Na thoni se a keni pasur ndonjëherë ndonjë ankesë nga ana juaj rreth etikës profesionale në shërbimet e IT në institucionin tuaj dhe a e keni paraqitur ankesën tuaj në komisionin e etikës profesionale?

Në qoftë se po, çfarë përgjigje keni pasur nga ana e komisionit rreth ankesës suaj?

- Jo nuk kemi pasur asnjëherë asnjë ankesë rreth etikës profesionale në shfrytëzimin e IT nga ky institucion me sa di unë për shërbimin e prodhimit.

7. A ka pasur ndonjëherë sanksione rreth shkeljes së kodit të Etikës profesionale në shërbimet e IT në departamentin tuaj dhe cilat kanë qenë ato sanksione?

- Jo, nuk ka pasur

8. Sipas mendimit tuaj sa respektohet Kodi i Etikës profesionale në shfrytëzimin e IT në departamentin tuaj?

- Sipas mendimit tim kodi i etikës profesionale në shfrytëzimin e teknologjisë së informacionit në departamentin të cilin punoj unë respektohet mirë dhe pa ndonjë vërejtje.

9. A mendoni se udhëheqësi i juaj e keqpërdor kodin e etikës profesionale në shfrytëzim të IT pa qenë nevoja ta përdorë tek ndonjë punëtor?

- Këtë nuk e mendoj kurrë për shkak se kam besim të plotë tek udhëheqësi im dhe besoj që edhe nuk do ta kishte keqpërdor kodin e etikës profesionale në shfrytëzimin e teknologjisë informative kurrë në departamentin tonë

10. Ndonjë sugjerim për menaxhmentin e Termocentralit „Kosova B” rreth implementimit dhe shfrytëzimit të kodit të etikës profesionale në shfrytëzimin e TI?

Pa sugjerime, sepse kodi i cili është në KEK i plotëson të gjitha standardet e kodit të etikës profesionale në shfrytëzimin e teknologjisë së informacionit në Termocentral.

Intervista me teknologun e mirëmbajtjes në Termocentralin „Kosova B” për Etikën Profesionale në IT.

1. Emri dhe mbiemri i të intervistuarit:

- Ahmet Islami

2. Mosha dhe Gjinia?

- 35 vjeçar - Mashkull

3. Çfarë arsimimi keni: lloji dhe kohëzgjatja e kualifikimit tuaj?

- Fakultetin e inxhinierisë mekanike - Drejtimi Termoenergjetikë.
- 13 Vite eksperiencë në shërbimin e mirëmbajtjes në Termocentralit „Kosova B”

4. Cilat janë sfidat më të mëdha në punën tuaj dhe çfarë njohuri keni rreth kodit të etikës profesionale në IT?

- Këtu në Termocentralin TC „Kosova B” mund të themi se çdo ditë kemi sfida të natyrave të ndryshme rreth problemeve teknike gjatë mirëmbajtjes së pajisjeve tek makinat në këtë termocentral.
- Kodit të etikës profesionale në IT, këtu në Termocentral njohuri kemi pasur vetëm kur ka ardhur kodi nga ana e menaxhmentit për tu aplikuar në Termocentral dhe unë si menaxher i departamentit të mirëmbajtjes kemi urdhëruar inxhinierët e sektorëve të mirëmbajtjes që këtë kodë të etikë tua shpjegojnë punëtorëve në sektor të ndryshëm.

5. A keni pasur ndonjëherë ndonjë njoftim apo ligjëratë nga ana e menaxhmentit tuaj rreth kodit të etikës profesionale në shërbimet e IT në departamentin tuaj?

Në qoftë se po, çfarë mendoni ju për këtë shërbim.

- Jo vetëm se ka ardhur kodi nga ana e menaxhmentit të lartë dhe se ky kod duhet aplikuar në Termocentral.

6. Na thoni se a keni pasur ndonjëherë ndonjë ankesë nga ana juaj rreth etikes profesionale në shërbimet e IT në institucionin tuaj dhe a e keni paraqitur ankesën tuaj në komisionin e etikës profesionale?

Në qoftë se po, çfarë përgjigje keni pasur nga ana e komisionit rreth ankesës suaj.

- Jo nuk kemi pasur asnjë ankesë deri në ditët e sotme, dhe këtë ua them vetëm për departamentin e mirëmbajtës.

7. A ka pasur ndonjëherë sanksione rreth shkeljes se kodit të Etikës profesionale në shërbimet e IT në departamentin tuaj dhe cilat kanë qenë ato sanksione?

- Jo, nuk ka pasur.

8. Sipas mendimit tuaj sa respektohet Kodi i Etikës profesionale në shfrytëzimin e IT në departamentin tuaj?

- Unë mund të them se ky kod i etikës profesionale në shfrytëzimin e teknologjisë së informacionit respektohet në nivelin e kënaqshëm në departamentin mirëmbajtjes.

9. A mendoni se udhëheqësi i juaj e keqpërdor kodin e etikës profesionale në shfrytëzim të IT pa qenë nevoja ta përdorë tek ndonjë punëtor?

- Jo, shkurt, Jo.

10. Ndonjë sugjerime për menaxhmentin e Termocentralit „Kosova B” rreth implementimit dhe shfrytëzimit të kodit të etikës profesionale në shfrytëzimin e TI?

- Sugjerimi i im kryesor për nivelin e menaxhmentit në TC „Kosova B” është që të kenë më shumë interesim rreth aplikimit më të madh të etikës profesionale në shfrytëzimin e teknologjisë së Informacionit

Intervista me kryeinxhinierin e prodhimit në Termocentralin „Kosova B” për Etikën Profesionale në IT.

1. Emri dhe mbiemri i të intervistuesit:

- Afrim Berisha

2. Mosha dhe Gjinia?

- 40 vjeçar - Mashkull

3. Çfarë arsimimi keni: lloji dhe kohëzgjatja e kualifikimit tuaj?

- Fakultetin e inxhinierisë mekanike - Drejtimi Automatizim i prodhimtarisë.
- 38 vite përvojë pune në Termocentralit „Kosova B”

4. Cilat janë sfidat më të mëdha në punën tuaj dhe çfarë njohurish keni rreth kodit të etikës profesionale në IT?

Në fillim me ardhjen e kodit të etikës në Termocentralin TC „Kosova B” kemi pasur një sfidë më të madhe rreth aplikimit të tij në subjektet e Termocentralit dhe kështu ditë pas dite kemi ardhur deri në aplikim në nivel të lartë rreth respektimit të këtij kodi të etikës në ditët e sotme.

5. A keni pasur ndonjëherë ndonjë njoftim apo ligjërata nga ana e menaxhmentit tuaj rreth kodit të etikës profesionale në shërbimet e IT në departamentin tuaj?

Në qoftë se po, çfarë mendoni ju për këtë shërbim?

Po kemi qenë në trajnim në fillim të ardhjes së kodit në KEK përkatësisht në TC Kosova B në vitin 2009 kemi qenë në trajnim rreth kodit të etikës profesionale në shfrytëzimin e teknologjisë së Informacionit për Institucionet publike.

6. Na thoni se a keni pasur ndonjëherë ndonjë ankesë nga ana juaj rreth etikes profesionale në shërbimet e IT në institucionin tuaj dhe a e keni paraqitur ankesën tuaj ne komisionin e etikës profesionale?

Në qoftë se po, çfarë përgjigje keni pasur nga ana e komisionit rreth ankesës suaj?

Jo nuk kam pasur asnjë ankesë rreth kodit të etikë profesionale në shfrytëzimin e teknologjisë së Informacionit në shërbim të prodhimit.

7. A ka pasur ndonjëherë sanksione rreth shkeljes se kodit të Etikës profesionale në shërbimet e IT në departamentin tuaj dhe cilat kanë qenë ato sanksione?

Jo, sa i përket shërbimit të prodhimit jo, ndërsa për shërbimet tjera nuk kam kompetencë të ju përgjigjem.

8. Sipas mendimit tuaj sa respektohet Kodi i Etikës profesionale në shfrytëzimin e IT në departamentin tuaj?

Po respektohet në nivelin më të lartë për shkak se ende nuk e di ndonjë problem rreth kodit të etikës në shfrytëzimin e teknologjisë së Informacionit në shërbim të prodhimit.

9. A mendoni se udhëheqësi i juaj e keqpërdor kodin e etikës profesionale në shfrytëzim të IT pa qenë nevoja ta përdor te ndonjë punëtor?

Jo, nuk e besoj, edhe pse kam dëgjuar që ka pasur disa raste të mos respektimit të këtij kodi, por me sa e kam par asnjë nga komisioni nuk e ka keqpërdor kodin e etikës në shfrytëzimin e teknologjisë së Informacionit në ndonjë shërbim tjetër.

10. Ndonjë sugjerime për menaxhmentin e Termocentralit „Kosova B” rreth implementimit dhe shfrytëzimit të kodit të etikës profesionale në shfrytëzimin e TI?

Pa sugjerime ,sepse shihet edhe nga situatat e implementimi të këtij kodi në termocentral.

Intervista me teknologun e M.RR.K-së në shërbimin e mirëmbajtjes elektronike në Termocentralin „Kosova B” për Etikën Profesionale në IT.

1. Emri dhe mbiemri i të intervistuarit:

- Visa Beqiri

2. Mosha dhe Gjinia?

- 38 vjeçar - Mashkull

3. Çfarë arsimimi keni: lloji dhe kohëzgjatja e kualifikimit tuaj?

- Fakultetin e inxhinierisë elektrike dhe kompjuterike - Drejtimi Elektroteknikë.
- 13 vite eksperiencë në shërbimin e prodhimit të Termocentralit „Kosova B”

4. Cilat janë sfidat më të mëdha në punën tuaj dhe çfarë njohurish keni rreth kodit të etikës profesionale në IT?

- Nuk kam pasur asnjë sfidë rreth kodit të etikës në shfrytëzim të teknologjisë së informacionit në termocentral.

5. A keni pasur ndonjëherë ndonjë njoftim apo ligjëratë nga ana e menaxhmentit tuaj rreth kodit të etikës profesionale në shërbimet e IT në departamentin tuaj?

Në qoftë se po, çfarë mendoni ju për këtë shërbim.

- Po, kemi qenë në trajnim rreth kodit të etikës në ndërmarrjet publike kur jemi pranuar si inxhinier të ri.

6. Na thoni se a keni pasur ndonjëherë ndonjë ankesë nga ana juaj rreth etikës profesionale në shërbimet e IT në institucionin tuaj dhe a e keni paraqitur ankesën tuaj në komisionin e etikës profesionale?

Në qoftë se po, çfarë përgjigje keni pasur nga ana e komisionit rreth ankesës suaj.

- Jo sepse unë i takojë një shërbimi elektroteknikës të cilët më së shumti kanë punë dhe probleme me pjesët e elektronikës së termocentralit dhe me sa jam në këtë shërbim nuk kam hasur në ndonjë ankesë rreth këtij kodi në shërbimin e M.RR.K-së.

7. A ka pasur ndonjëherë sanksione rreth shkeljes se kodit të Etikës profesionale në shërbimet e IT në departamentin tuaj dhe cilat kanë qenë ato sanksione?

- Jo, sepse nuk kemi pasur kurrë asnjë keqpërdorim të këtij kodi në shërbimin tonë.

8. Sipas mendimit tuaj sa respektohet Kodi i Etikës profesionale në shfrytëzimin e IT në departamentin tuaj?

- Respektimi i kodit të etikës në shfrytëzimin e teknologjisë së informacionit në shërbimin e M.RR.K-së është në nivelin maksimal.

9. A mendoni se udhëheqësi i juaj e keqpërdor kodin e etikës profesionale në shfrytëzim të IT pa qenë nevoja ta përdor tek ndonjë punëtor?

Nuk e mendoj këtë se udhëheqësi apo menaxheri i ndonjë subjekti vepron në kundërshtim me rregulloren e KEK-ut ose në keqpërdorim të kodit të etikës për punëtorët e vet.

10. Ndonjë sugjerime për menaxhmentin e Termocentralit „Kosova B” rreth implementimit dhe shfrytëzimit të kodit të etikës profesionale në shfrytëzimin e TI?

- Jo, nuk kam asnjë sugjerim rreth implementimit dhe shfrytëzimit të kodit të etikës profesionale në shfrytëzimin e TI?

5. PËRFUNDIMI

Etika në shfrytëzimin e Teknologjisë Informative në Termocentralin Kosova B është një aspekt me rëndësi madhore dhe me vlera sa morale aq edhe ligjore. Ajo është kategori juridike, pra një sërë aktesh ligjore e nënligjore që përcaktojnë standarde sjellje të punonjësve të Termocentralit i cili është i ndarë në disa departamente. Respektimi i saj është i detyrueshëm. Megjithatë, respektimi varet shumë nga ekzistenca e normave sa më të qarta, njohja e mirë e tyre, masat që ato parashikojnë për rastet e moszbatimit të ligjit. Institucioni i Termocentralit duhet të punoj më shumë për miratimin e rregullave të brendshme si dhe trajnimin për kuptimin sa më të mirë të rregullave mbi etikën. Një Kod Etik në çdo organ të Termocentralit TC „B” do të ishte një adresim më korrektesë i kërkesave ligjore dhe misionit të vetë kësaj të fundit për një qeverisje më të mirë ndaj punëtorëve. Një kod i tillë i shfrytëzimin e Teknologjisë Informative, apo tërësi rregullash për etikën, duhet gjithsesi të respektoj disa standarde themelore.

Njohja e mirë e procedurave etike dhe ligjore është shumë e rëndësishme për rritjen e performancës në aplikimin e etikës profesionale në shfrytëzimin e Teknologjisë Informative në Termocentralin Kosova B.

Mungesë informacioni, strukturash mbështetëse për Menaxhimin e etikës në shfrytëzimin e Teknologjisë Informative në të gjitha departamentet e Termocentralit. Kjo mungesë çon në moszbatim të procedurave dhe rregullave, jo vetëm etike por edhe ligjore, si dhe prishjen e mekanizmave rregullues për marrëdhëniet mes punonjësve në udhëheqësve të drejtpërdrejt në Termocentral.

Mungesa e njohurive, kulturës, traditës menaxheriale, etike dhe ligjore në udhëheqjen e punëtorëve në Termocentral.

Në këtë tezë të magistraturës folëm gjatë për termin etikë dhe Termocentral dhe u dhamë atyre shpjegimin përkatës duke gërmuar që tek etimologjia e këtyre koncepteve për të dhënë një përgjigje sa më të saktë.

Gjithashtu sqarua edhe koncepte dhe parime të tjera të rëndësishme që kishin një lidhje të ngushtë me Termocentralin. Studiuam edhe këto principe të tjera të Termocentralit me departamentet e veta në mënyrë që të arrinim në një analizë sa më të gjerë të këtij punimi.

Analiza nuk është gjithëpërfshirëse, sepse vetë kjo çështje është shumë e gjerë dhe kjo tezë magjistruare nuk ka as për qëllim e as për mundësi që të ofrojë një analizë të tillë. Kjo tezë do të përpiqet që të paraqesë një analizë koncize të etikës si një element të domosdoshëm për mirë organizimin e Termocentralit frytet e së cilës transmetohen në shoqëri nga këndvështrimi normativ duke shpresuar që të sjellë sadopak kontribut në të kuptuarit e drejtësisë shoqërore në Termocentral, për të cilën Termocentrali ynë ka nevojë.

Në punim jam munduar të ofrojë një këndvështrim të rëndësishëm, i cili synon të nxisë dhe t`u shërbejë departamenteve të ndryshme të Termocentralit, për të propozuar dhe krijuar praktika sa më të mira të punës në Departamente. Gjithashtu, punimi ka për qëllim që të shërbejë edhe si një udhëzues për qytetarët e thjeshtë rreth detyrave dhe obligimeve që Termocentrali ka në ofrimin e shërbimeve ndaj tyre përkatësisht, për cilësinë e këtyre shërbimeve si pjesë e etikës së departamenteve profesionale dhe të paanshme. Po ashtu, punimi ofron edhe një pasqyrë të shkurtër rreth të drejtave të punëtorëve në shfrytëzimin e Teknologjisë Informative në departamente.

Në përfundim të kësaj teme duhet potencuar që gjatë realizimit të hulumtimit hipotezat të cilat i kemi paraqitur i kemi si hipoteza të realizuara për shkak se tek hipoteza H1 kemi marr përgjigje me 75% po d.m.th., përgjigje pozitive ndërsa me 25% të të anketuarve deklarojnë se etika profesionale nuk e parandalon krimin kompjuterik në institucionet publike, tek hipoteza H2 kemi deklarim se 90% të përgjigjeve deklarojnë se të punësuarit në institucionet publike kanë nevojë për trajnim rreth shfrytëzimit etik të Teknologjive të Informacionit dhe se 10% të tyre shprehin të kundërtën, dhe tek hipoteza H3 kemi edhe këtu përgjigje pozitive ku 68% të të

anketuarve deklarojnë se etika profesionale e teknologjive të informacionit parandalon keqpërdorimin e privatësisë personale në institucionet publike ndërsa 32% të tyre japin përgjigj të kundërt, ndërsa tek hipoteza e fundit H4 kemi rezultatin se 97% të përgjigjeve nga të anketuarit deklarojnë se etika profesionale e IT duhet të jetë e inkorporuar në kuadër të kodit të sjelljes etike në institucionet publike dhe vetëm 3% të të anketuarve japin përgjigje negative.

6. BIBLIOGRAFIA

- [1]. A.Adam. (2005). *Gender, Ethics and Information Technology*. New York: 2005.
- [2]. A.Dobrin. *Ethics for everyone*.
- [3]. A.Dyrmishi&M.Hallunaj. (2015). *Forcimi i Integritetit të Administratës Publike në Shqipëri*.
Tiranë: 2015.
- [4]. A.Haque. (2003). *Information technology, GIS and democratic values: Ethical implications for IT professionals in public service*. The University of Alabama at Birmingham: 2003.
- [5]. A.Pajaziti&M.Ismaili&M.Hamiti. (2010). *Etika: Sfidë e Milleniumit të tretë*. Tetovë, 2010.
- [6]. B.Akacay. (2008). *The relationship between technology and ethics; from society to schools*.
Istambull: 2008.
- [7]. Barillas. (2015). *Code of ethics*. Parma: 2015.
- [8]. C.Paul. (2008). *Ethics, Information Technology, and Today's Undergraduate Classroom*. University of Michigan: 2008.

- [9]. Ch.N.Chapman. (2006). *Fundamental Ethics in Information Systems*. Hawai: 2006.
- [10]. Conway, P. (2008). *Ethics, Information Technology and Today's Undergraduate Classroom*. Michigan: 2008.
- [11]. E.M.Çani. (2006). *Etika në Administratën Publike*. 2006.
- [12]. E.Saliaga. (2013). *Etika, Ligji dhe Performanca në Administratën Publike*. Durrës: 2013.
- [13]. G.Bertucci. (2000). *Promoting Ethics in the Public Service* . New York: 2000.
- [14]. G.Dodig-Crnkovic. (2004). *Professional ethics in science and engineering*. Mälardalen University: 2004.
- [15]. G.W.Reynolds. (2010). *ETHICS INFORMATION TECHNOLOGY - THIRD EDITION*. Boston: 2010.
- [16]. H.T.TAVANI. (2012). *Ethics and technology*. Rivier University: 2012.
- [17]. J.Asokan&B.Vinothkumar. (2015). *Professional ethics in engineering*. Vijayamangalam, India: 2015.
- [18]. J.D.Rendtorff. (2016). *Ethics of Information Technologies in Knowledge Society*. Roskilde University, Roskilde, Denmark: 2016.
- [19]. J.Kings. (2014). *Social Media Ethics*. Florida: 2014.
- [20]. J.Rendtorff. (2017). *Ethics of Information Technologies in Knowledge Society*. Roskilde, Denmark: 2017.
- [21]. K.E.Himma&H.T.Tavani. (2008). *The handbook of information and computer ethics*. New Jersey: 2008.
- [22]. K.Kernaghan. (2014). *Digital dilemmas: Values, ethics and information technology*. University St. Catharines Ontario: 2014.
- [23]. KEK. (2009). *Kodi i sjelljes dhe etikës*. Prishtinë: 2009.
- [24]. L.Chonko. (2012). *Ethical Theories*. Texas: 2012.
- [25]. L.Colero. (2018). *A Framework For Universal Principles of Ethics*. Vancouver: 2018.
- [26]. L.Domi, & S.Doda. (2013). *Roli i etikës si një nga komponentët më të rëndësishëm për mirëorganizimin e administratës publike në shqipëri e pare nga një qasje normative*. Durrës: 2013.
- [27]. L.Floridi. (2007). *Information And Computer Ethcs*. 2007.

- [28]. M.Mishra. (2015). *Ethical, Legal and Social aspects of Information and Communication Technology*. FM University, Balasore: 2015.
- [29]. M.Muhoviq. (2006). *Etika me bazat e etikes kriminalistike*. Sarajevë /Prishtinë: 2006.
- [30]. M.Shala. (2015). *Etika në administratë parandalim i korrupsionit*. Prishtinë: 2015.
- [31]. MälardalenUniversity. (2004). *Privacy of communication- ethics and technology*. Vasteras: 2004.
- [32]. N.Ramadani. (2010). *Etika e Religjioneve*. Shkup: 2010.
- [33]. R.A.Champan. (2002). *Etika në Shërbimin Publik për Mijëvjeçarin e Ri*. Durham University Business School: 2002.
- [34]. R.A.Schults. (2006). *Ethics and Information Technology*. Woodbury University, USA: 2006.
- [35]. R.H.Weber. (2016). *Ethics in the internet environment*. Ottawa, Canada: 2016.
- [36]. R.Hauptman. (2001). *Technological Implementations and Ethical Failures*. University of Illinois: 2001.
- [37]. R.O.Mason. (1995). *Appluing Ethics to Information Technology Issues*. 1995.
- [38]. R.S.Downie. (1980). *Ethics, morals and moral philosophy*. University of Glasgow: 1980.
- [39]. R.S.Naagrazab. (2006). *Professional Ethics and Human Values*. New Delhi: 2006.
- [40]. R.V.McCarthy&L.Halawi. (2005). *Information Technology Ethics: A reserarch framework*. Quinnipiac University: 2005.
- [41]. R.V.McCarthy&L.Halawi&J.E.Aronson. (2005). *Information technology ethics: a research framework*. The University of Georgia,: 2005.
- [42]. S.C.Gilman. (2005). *Ethics codes and codes of conduct as tools for promoting an ethical and professional public service: Comparative Successes and Lessons*. Washington: 2005.
- [43]. S.G.Tzafestas. (2018). *Ethics and Law in the Internet of Things World*. Athens, Greece: 2018.
- [44]. Sormanen.N&Lauk.E. (2016). *Issues of Ethics and Methods in Studying Social Media*. Jyväskylä, Finland: 2016.

[45]. T.Bynum. (2001). *Computer Ethics: Basic Concepts and Historical Overview*. 2001.

[46]. Th.Richard. (2016). *Professional and Ethical Conduct in the Public Sector*. University of

Fort Hare : 2016.

SHTOJCA Nr.1

PYETËSORI ANONIM PËR PERSONELIN QË SHFRYTËZOJM SHËRBIMET E IT NË „TC KOSOVA B”

Pyetjet te cilat do t'i përdorim për pyetësor:

1. Sa vjeçar jeni? _____.
2. Gjinia juaj? M F
3. Shkollimi i juaj?
a) Shkollimi i mesëm; b) Fakultet; c) Master,
4. A e ka organizata juaj kodin etikë?
Po Jo
5. A e dinë të punësuarit kujt t'i raportojnë ndonjë shkeljet e kodit të etikës?
Po Jo
6. A mendon se etika profesionale parandalon krimin kompjuterik në institucionin publik?
Po Jo
7. A mendon i punësuarit që do të ndërmerren masa ndaj atyre të cilët shkelin kodin e etikës?
Po Jo
8. A kanë nevojë të punësuarit në Institucionet Publike për trajnim rreth shfrytëzimit etik të Teknologjive të Informacionit?

Po Jo

9. A e parandalon Etika profesionale e teknologjive të informacionit keqpërdorimin e privatësisë personale në institucionet publike?

Po Jo

10. A duhet të jetë Etika profesionale e IT e inkorporuar në kuadër të kodit të sjelljes etike në institucionet publike.?

Po Jo

Ndonjë sugjerim rreth Kodit të Etikës në IT:

Deklaratë e lektorit

Bedri Tahiri u lind në Galicë më 1956. Mësimet e para i mori në vendlindje, të mesmet në Skenderaj ndërkaq studimet në Universitetin e Prishtinës, dega Letërsi dhe Gjuhë Shqipe. Që nga janari i vitit 1980 ligjëron lëndën Gjuhë Shqipe dhe Letërsi në Gjimnazin “Eqrem Qabej” të Vushtrrisë.

Krahas punës edukuese-arsimore dhe veprimtarive të tjera shoqërore, merret edhe me artin letrar. Me shkrimet ka zënë të merret qysh herët. Shkrimet e tij letrare-historike-dokumentare-publicistike mund t’i gjesh nëpër faqet e revistave të gazetave shqipe që dalin në Prishtinë , Tiranë e në mërgatë.

Punën e lektorit e kryej tash e sa vjet në revista të ndryshme shkencore, në libra e në shtëpi botuese. Edhe këtë punim e lekturova me një kujdes të shtuar dhe, me përgjegjësi morale e profesionale, deklaroj se ky hulumtim serioz është shkruar me një gjuhë e pasur dhe e pastër standarde shqipe, me një drejtshkrim të lakmueshëm e me një sintaksë të mrekullueshme. Si profesor dhe ligjërues mbaj përgjegjësin etike, morale dhe profesionale rreth lektorimit të kësaj teme të magjistraturës.

Prof. Bedri Tahiri - Profesor i gjuhës dhe letërsisë shqipe

Tel: +38344214243

Email: bedri_tahiri@yahoo.com

